

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**BAKARA SURESİ 249. AYETİ BAĞLAMINDA TÂLÛT-CÂLÛT KISSASI VE
AZIN ÇOĞA GALİBİYETİ İLKESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYFETTİN ÖZTÜRK

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ LOKMAN BEDİR

BİLECİK, 2026

10776866

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**BAKARA SÜRESİ 249. AYETİ BAĞLAMINDA TÂLÛT-CÂLÛT KISSASI VE
AZIN ÇOĞA GALİBİYETİ İLKESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEYFETTİN ÖZTÜRK

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ LOKMAN BEDİR

BİLECİK, 2026

10776866

BEYAN

“Bakara Suresi 249. Ayeti Bağlamında Tâlût-Câlût Kıssası Ve Azın Çoğa Galibiyeti İlkesi” başlıklı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazım aşamasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehberine” uygun olarak tez projemi hazırladığımı, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel etik kurallarına uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, çalışmanın herhangi bir kısmının başka bir tez/dönem projesi olarak sunulmadığını, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Seyfettin ÖZTÜRK

... /... /2026

İmza:

ÖN SÖZ

Kur'an'ı Kerim'de Allah (cc), peygamberlerine geçmiş toplumlardan ve onların yaşadıkları bazı hadiselerden örnekler vermektedir. Bu olayların anlatılmasının birçok hikmeti vardır. Bu anlatımların yapılmasının en önemli yönü, Hz. Peygamber (sav) döneminde ve sonrasında Müslümanların karşılaştıkları ve yaşadıkları olaylarda o hadiselerden ibretler ve dersler alarak duruş ve tutumlarını tesis etmelerinin istenmesidir. Günümüzde yaşanan olaylar karşısında biz mü'minlere düşen ve yakışan yaşadığımız olayları Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssalardan ibret alarak ve Hz. Peygamber (sav) döneminde yaşayan ashabın bakış, duruş ve gösterdikleri gayretin ışığında okumaktır.

Kur'an-ı Kerim'de birçok kıssa anlatılmaktadır, bu kıssalardan birisi de Bakara Suresi 246-251. ayetlerde bahsedilen Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları'nın başına geçen bir komutan olan Tâlût kıssasıdır. Bu kıssada Tâlûtve ona tabi olanların düşmanları olan Câlût ve ordusu ile yaptıkları savaştan ve bu savaşa gerek hazırlık gerek yolculuk gerek düşmanla karşılaşılma esnasında tabi tutuldukları imtihanlardan bahsedilmektedir.

Tâlût ve Câlût kıssasının nazil olduğu dönem Bedir Savaşı'nın hemen öncesidir. Hz. Peygamber (sav) ve ashabın durumu; Tâlût ve ona tabi olanlara benzetilebilir. Yüce Allah, (cc) ölümün ve hayatın kendi takdirinde olduğunu, Allah yolunda cihat edenlerin ve infakta bulunan müminlerin kendilerinden sayıca fazla olan kâfir topluluğa karşı üstün geleceğini anlatmaktadır. Bu üstünlüğü yakalamanın ve elde etmenin şartının iman, itaat, sabır, dua ve gayret olduğu vurgulanmaktadır. Bu şekilde inananların moral ve motivasyonları en üst düzeyde sağlanmış ve canlı tutulmuştur.

Tâlût kıssasında onun Allah (cc) tarafından komutan tayin edilmiş olması vurgulanmıştır. Bu vurgulama ile ona itaatin gerekliliği açıkça ortaya konulmuştur. Hz. Muhammed'in (sav) de Allah tarafından seçilmiş ve gönderilmiş biri olduğu ve ona mutlak itaat edilmesinin gerekliliği anlatılmakla beraber bu kıssa ile Hz. Peygamber'in de Tâlût gibi seçilmiş ve Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber olduğu ve ona itaat edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Konumuz olan ayetlerde geçen kıssa ile vurgulanan en önemli hususlardan biri azların çoklara galip gelmesidir. Tâlût'un ordusunun sınanma neticesinde binlerce kişiden çok azının kalmasına rağmen imanlı, sabırlı ve itaat eden o az kişilerin sayısal anlamda kendilerinden çok çok fazla olan düşmanlarına üstün gelerek başarıyı elde ettikleri

aktarılmaktadır. Bu bağlamda anlaşılması istenenin Bedir, Uhud, Hendek, Mute, Huneyn başta olmak üzere, Çanakkale ve günümüzde Filistin örneklerinde olduğu gibi Allah’a (cc) inanıp, sığınıp, güvenip gerekli mücadele verilip, O bize yeter denildiğinde, yegâne gaye i’lâ-yikelimetullah ve rıza-i ilahi olduğunda üstünlüğün ve zaferin mutlak olduğudur. Özetle söylemek gerekirse kalplerde sağlam iman ve inananlar arasında tam bağlılık oluştuğunda zafer kaçınılmazdır.

Bu yüksek lisans tez çalışmamızda Tâlût ve Câlût kıssası ekseninde azların çoklara galip gelmesi ve bu kıssa bağlamında Müslümanların yaşadıkları önemli olaylar ele alınmıştır. Bu çalışmamın yazılmasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden, benden maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR hocama değerli ve anlamlı katkı ve emekleri için gönülden saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu konuda bana destek veren Doç. Dr. Recep KIRCI ve Dr. Öğr. Üyesi Vedat YETKİN Hocalarıma şükranlarımı arz ederm.

Seyfettin ÖZTÜRK

2026

ÖZET

Allah'ın (cc) bir kavme peygamber göndermesi, hiç şüphesiz o kavmin doğru yolu bulması içindir. Dolayısıyla Allah (cc) yarattığı tüm mahlûkatasünnetullah bağlamında dinî ve dünyevî işleyişlerini düzenlemelerinde yardımcı olmuştur. Allah (cc) Kur'an kıssalarında geçmişte yaşamış toplulukların başından geçen olayları ilahi bir mesaja uygun bir formda aktarmıştır. Kur'an-ı Kerim'de aktarılan bu kıssalarda hem inananlara hem de inkârcılara çeşitli mesajlar verilmiştir. Bu mesajların temelinde ise Allah'a (cc) inananların her daim muzaffer olacağı, öldüklerinde bile bunun bir kayıp değil şehit olarak kazanılan en yüce makam olduğunun ortaya konulmasıdır. Ayrıca inkârcıların karşı çıktıkları hakikatlerin önünde engel olamayacaklarını göstermiştir. Bu kapsamda Bakara Sûresinin 246-252. ayetlerinde bahsedilen Tâlût kıssası bağlamında “Azın Çoğa Galip Gelmesi” ilkesi özelinde Mü'minlerin yaptıkları savaşlar ele alınmıştır. Çalışma neticesinde İslam tarihinde Bedir, Uhud, Hendek, Mute, Huneyn, Yermük, Kadisiye, başta olmak üzere kâfirlere karşı verilen mücadelelerde sünnetullah kaidelerine bağlı uygun hareket edildiğinde sayısal üstünlüğün, savaş teçhizatının hiçbir öneminin olmadığı açıkça görülmüştür. Bunun yansımalarını son birkaç yüzyılda Müslümanların özellikle Çanakkale'de, günümüzde ise Filistin halkının verdiği mücadelede görmek mümkündür. Bu çalışma ile “azın çoğa galip gelmesi” ilkesi kapsamında Tâlût kıssası özelinde verilen mesajların ve belirlenen sünnetullah ilkeleri üzerine literatür katkısı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Bakara Sûresi, Sünnetullah, Tâlût, Câlût.

ABSTRACT

The sending of prophets by Allah (SWT) serves the fundamental purpose of guiding humanity towards the right path and regulating both their religious and worldly affairs within the framework of divine law. Within the Quranic narrative, historical events concerning past communities are recounted as manifestations of this divine message, offering profound lessons for both believers and disbelievers. At the core of these narratives is the spiritual truth that those who maintain absolute faith in Allah will ultimately achieve victory, where even death is not viewed as a loss, but rather as the highest spiritual rank attained through martyrdom. Conversely, these accounts demonstrate that disbelievers, regardless of their material power, cannot obstruct the ultimate triumph of the truth they oppose.

This study examines the phenomenon of believers' military engagements through the theological lens of the principle of "the few prevailing over the many." This concept is specifically analyzed within the context of the story of Talut (Saul) and Jalut (Goliath) as detailed in Surah Al-Baqarah (verses 246-252). The study demonstrates that throughout Islamic history—from classical battles against infidels such as Badr, Uhud, Khandaq, Mu'tah, Hunayn, Yarmuk, and Qadisiyah, to modern resistance struggles like the Çanakkale (Gallipoli) Campaign and the contemporary plight of the Palestinian people—numerical superiority and military equipment become irrelevant when believers act in accordance with the principles of Sunnatullah (the divine law of Allah). Ultimately, this research aims to contribute to the existing literature on the principles of Sunnatullah by highlighting the story of Talut and unpacking the profound theological and psychological messages conveyed through the concept of asymmetric spiritual victory.

Keywords: Quran, Tafsir (Quranic Exegesis), Trial, Sunnatullah (Divine Law), Talut, Jalut.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Önemi	2
3. Araştırmanın Yöntemi	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TÂLÛT VE CÂLÛT KISSASININ TARİHSEL VE METİNSEL ARKA PLANI

1. Kısasanın Tarihsel Bağlamı: Antik İsrail Toplumu ve Zillet Dönemi.....	4
2. Mukayeseli bir Okuma: Ahd-i Atık ve Kur'an-ı Kerim'de Tâlût (Saul) Anlatıları	9
3. Kısasanın Kur'an'daki Konumu ve Nüzul Ortamı (Bedir Savaşı ile Münasebeti)	13
4. Ayette Geçen Tâbût Kavramı	15

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE ZAFERE ULAŞMANIN YOLLARI VE AZIN ÇOĞA GALİBİYETİ

1. Bakara Suresi 249. Ayetin Tefsir ve Yorumlanması.....	17
2. Zaferin Manevi Dinamikleri: İman, İtaat ve Sabır	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZIN ÇOĞA GALİBİYETİ'NİN TARİHSEL VE GÜNCEL TEZAHÜRLERİ

1. Siyer'de Kısasanın Yansıması: Bedir, Uhud, Hendek, Mute ve Huneyn Savaşları.....	26
1.1. Bedir Savaşı.....	26

1.2. Uhud Savaşı.....	28
1.3. Hendek Savaşı.....	30
1.4. Mute Savaşı.....	31
1.5. Huneyn Savaşı.....	32
2. Raşit Halifeler Döneminde Bakara 249. Ayet Çerçevesinde Zafer Örnekleri	34
2.1. Yermük.....	34
2.2. Kâdisiye Savaşı	37
2.3. Nihâvend	37
3. Modern Dönemden Bakara 249. Ayeti Çerçevesinde Zafer Örnekleri	38
3.1. Çanakkale Savaşı.....	38
3.2. Filistin.....	41
3.3. Günümüz İslam Dünyasında “Sayısal Çokluk” ve Niteliksel Zayıflık”	45
SONUÇ	48
KAYNAKÇA.....	51

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhisselam
c.c.	:Cellecelaluhu
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
ra.	: Radiyallahuanh
sav	: Sallallahualeyhi vesellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden.
Trs./T.y.	: Tarih yok
Yay. y.	: Yayınevi yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Kur'an-ı Kerim, geçmiş topluluklara ait yaşanmış bazı kıssalardan bahsederek muhataplarına aktarmaktadır. Bu kıssalardan bahsedilmesi bir amaca yöneliktir. Nitekim tarih boyunca birçok topluluk imtihana tabi tutulmuş, karşılaştıkları neticeler ile muhatapların dersler çıkararak bugün içinde bulundukları problemlere ışık tutmaları istenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kur'an-ı Kerim'in Bakara Suresi, 246-252. ayetleri arasında yer alan Tâlût ve Câlût kıssasını merkezine alarak, inanan toplulukların sayıca az olmalarına rağmen kendilerinden kat kat üstün düşman topluluklarına karşı kazandıkları zaferin temel dinamiklerini incelemektir.

Çalışmanın ana eksenini “azın çoğa galibiyeti” olarak formüle edilen ilahi kanunun (sünnetullah), sadece tarihsel bir olay anlatımı değil; iman, disiplin, itaat ve psikolojik dayanıklılık unsurlarıyla örülü evrensel bir “zafer modeli” olduğu iddiası oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma ile amaçlanan, İsrailoğulları'nın Filistin bölgesindeki esaret ve zilletten kurtuluş sürecini, dönemin peygamberi ve Tâlût liderliğindeki askeri-ahlaki dönüşüm üzerinden analiz etmektir.

Ayetlerin tefsir geleneğindeki iz düşümleri incelenirken, bu kıssanın başta Bedir Savaşı olmak üzere Hz. Peygamber'in askeri stratejiler ve Müslümanlar üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Ayrıca çalışmada “azın çoğa galibiyeti” ilkesinin İslam tarihi boyunca farklı dönemlerde Bedir, Uhud, Hendek, Mute, Huneyn gibi devr-i saadetteki örneklerden, halifeler döneminden Yermük, Kadisiye, Nihavend ve yakın tarihten Çanakkale, güncel Filistin direnişi gibi modern örneklere kadar bir süreklilik arz edip etmediğini, bu galibiyetlerin sayısal verilerden ziyade manevi niteliklerle olan ilişkisi metodolojik bir yaklaşımla sorgulanmaktadır.

Çalışmada Bakara Suresi 246-252. ayetlerinde anlatılan Tâlût kıssasının Asr-ı saadetten günümüze kadar gerçekleşen savaşlardaki özellikle “azın çoğa galibiyeti” ilkesi özelinde çıkarılacak mesajlar konu edinilmiştir. Bu kapsamda Asr-ı Saadetten günümüze kadar ki Müslümanların sayısal üstünlüklerinin olmadığı savaşlar konu kapsamında değerlendirilmiştir. Çoklukla gelen gurur ve akabinde oluşan zaafiyete örnek olarak Huneyn Savaşı ele alınmıştır.

2. Araştırmanın Önemi

Kur'an kıssaları, tarihsel birer kronoloji olmanın ötesinde, toplumların yükseliş ve düşüş yasalarını (sünnetullah) açıklayan rehber niteliğindeki metinlerdir. Tâlût-Câlût kıssası; özellikle sayısal azlığın zor zamanda karşılaşılan imtihan karşısında takınılan tavır (nehir imtihanı) üzerinden kurgulanması bakımından özgün bir öneme sahiptir.

Günümüzde İslam dünyasının yaşadığı parçalanmışlık ve stratejik zafiyetler, maddi güç ve teknolojik imkânların ötesinde, bir topluluğu millet ve ordu kılan manevi dinamiklerin ve öz disiplinin yeniden incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma; kıssadaki nehir imtihanı olayının, modern insanın dünya ve maddeyle kurduğu tutarsız ilişkiyi nasıl anlamlandırdığını ortaya koyması bakımından kritiktir.

Araştırmanın temel önemi Kur'an'ın evrenselliği ilkesinden hareketle; geçmişte kazanılan askeri başarıların teknik birer zafer olmanın ötesinde, bir karakter inşası sonucu meydana geldiğini tefsir kaynakları ışığında akademik bir dille temellendirmesidir. Ayrıca bu çalışma, klasik tefsirlerdeki yorumları güncel toplumsal ve psikolojik sorunlarla ilişkilendirerek, tefsir literatürünün güncel meselelere çözüm üretme kapasitesine katkı sunmayı hedeflemektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız, Câlût-Tâlût kıssası özelinde Müslümanların İslam tarihinde yaptıkları savaşlarda azların çoklara galip gelmesi başta Bedir, Uhud, Hendek, Mute, Huneyn, Yermük, Kadisiye, Nihavend, Çanakkale ve Filistin savaşları tefsir kaynakları ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman, literatür tarama ve analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmamız genel olarak bir belirleme ve çözümleme çalışması olduğundan ilk olarak Tâlût-Câlût kıssasının geçtiği Bakara Suresi 246-252. ayetler arasında kalan tefsirlerden taranarak konu ile alakalı bilgiler belirlenmiştir. Ayrıca kıssada yer alan ana konulara dair farklı surelerdeki ayetler taranarak çalışmayla alakalı bölümler belirlenmiştir.

Çalışmada bahsi geçen kıssa ile ilgili analiz ve betimleme metodu kullanılarak Tâlût-Câlût kıssası ve konuyla alakalı tespit edilen ayetlerin içerdiği konuların özellikleri, gayesi ve tarihi gerçekliği konumu ele alınmıştır. Yine konunun içerdiği tarihi olaylar vuku bulduğu dönemin şartlarına göre ele alınmış, sonrasında yaşanan benzer olaylarla ilişkilendirilerek

ortaya konulmuştur. Çalışmanın kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim, klasik ve modern tefsir kaynakları, hadis kaynakları ve konuyla alakalı yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır.

Araştırmada anlaşılır, akıcı ve sade bir dil kullanılmıştır. Gereksiz bilgi ve tekrarlardan uzak durulmuş, ancak farklı konular içerisinde ilgili ayetler zikredilmiş, benzerlik taşıyan konulara konu bütünlüğü içerisinde gerektiğinde tekrar kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÂLÛT VE CÂLÛT KISSASININ TARİHSEL VE METİNSEL ARKA PLANI

Bu bölümde çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Bakara Suresinin 249. ayetinde zikredilen Tâlût ve Câlût kıssasının tarihsel ve metinsel arka planına yer verilmiştir.

1. Kısanın Tarihsel Bağlamı: Antik İsrail Toplumu ve Zillet Dönemi

İsrailoğulları etnik ve dini bir topluluk olarak kadim bir geçmişe sahiptirler. İsrailoğulları'nın tarihi hakkında en önemli kaynaklardan birisi Yahudi kutsal metni olan Tanah'tır. Tanah, İsrailoğulları'nın kökenleri ve tarihi üzerine yapılan çalışmalara kaynaklık etmiştir. Bu özelliği dikkate alındığında çalışmamız açısından dikkate alınması gereken kaynakların başında Tanah gelmektedir.

İsrailoğulları'nın tarihine bakıldığında birçok farklı döneme ayrıldığı görülmektedir. Bu dönemlerden ilki “Atalar (Patrikler) Dönemi” Hz. İbrahim (as), Hz. İshak (as) ve Hz. Yakub(as) peygamberlerin yaşadığı dönemdir. Bu dönemde İsrail toplumunun temelleri atılmıştır. Bu döneme dair ilk bilgiler Tevrat'tan elde edilmiştir. Tevrat'ın Tekvin/Yaratılış bölümleri bu döneme dair bilgiler içermektedir (Yiğitoğlu, 2021, 17).

İsrailoğulları, kendi soylarını Hz. İbrahim'e dayandırmaktadırlar. Yahudilerin büyük bir bölümü Hz. İbrahim'i ilk İbrani olarak benimsemekte ve O'nun Hz. Nuh (as) sonrası putperestliği kabul etmeyen ve tek tanrı inancını savunan ilk kişi olduğunu kabul etmişlerdir. Bu bağlamda İsrailoğulları'nın ilk atası Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim, Tevrat'a göre Mezopotamya'nın Ur kentinde dünyaya gelmiştir. Tevrat'a göre ismi Abram'dır. Babası ise Terah (Tekvin, 11/26) ile Harran bölgesine göç etmiş ve bir süre burada yaşamıştır (Tekvin, 11/1-32). Tevrat'ta zikredildiği üzere Hz. İshak'ın doğması ile Hz. İbrahim'in soyunun ondan devam edeceği zikredilmiştir. Hz. İshak'ın dünyaya gelmesinin ardından Hz. İbrahim'in eşi Sare'nin Hz. İsmail (as) ve annesi Hacer'i istememesi üzerine Hz. İbrahim üzülmüş ve bunun üzerine Tanrı “... ‘Oğlun ve cariyen için üzülme’ dedi. ‘Sara’nın sözünü dinle. Çünkü senin soyun İshak’la sürecektir.” (Tekvin, 21/12). Bu pasajın devamında ise “Cariyenin oğlundan da bir ulus yaratacağım. Çünkü o da senin soyundur.” (Tekvin, 21/13) ifadelerine yer verilerek Hz. İsmail'in neslinin ayrı bir ulus olarak var olacağı beyan edilmiştir. Burada görülüyor ki Hz. İshak ve Hz. İsmail arasında bir soy farklılığı zikredilmektedir. Bu ayrım İsrailoğulları tarihinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Hız. İbrahim'in eşı Sare'nin istediğini yerine getirdikten sonra Tanrı onu sınamak için İshak'ı kurban etmesini ister (Tekvin, 22/1-2). Hız. İbrahim Tanrının bu emrini yerine getirmeye çalışırken İshak'ın yerine kurban edilmek üzerine bir koç gönderilir (Tekvin, 22/13). Tevrat'ta zikredilen bu durum Hız. İbrahim'den sonra soyunun İshak'ın neslinden çoğalacağını ve bu soyun mübarek kılınacağını bildirmektedir (Tekvin, 22/3-18). Hız. İbrahim'in vefatının ardından kabilenin idaresi Hız. İshak'a geçmiştir. Hız. İshak'ın Yakub ve Esav adında iki oğlu olur (Yaratılış, 25/25-26).

Yahudilerin İsrailoğulları olarak isimlendirilmesi Hız. Yakub'un isminin tanrı tarafından "İsrail" olarak değiştirilmesi neticesinde onun on iki oğlunun "İsrailoğulları" şeklinde zikredilmesiyle başlamıştır. Artık İsrailoğulları kabile olmaktan çıkıp ulus halini almıştır (Tekvin, 35/16-26).

Hız. Yakub'un nesli ile devam eden İsrailoğulları Hız. Yusuf (as) ile birlikte Mısır serüvenine başlamıştı. Süreç, Hız. Yusuf'un kardeşleri ile yaşadığı hadiseler ve bu hadiseler neticesinde İsrailoğulları'nın Mısır'a göç etmesi ile sonuçlanmıştır (Tekvin, 46/1/7.; 46/1-12). Bu dönemde Hız. Yusuf'un Mısır halkı nezdinde yüksek bir mertebeye sahip olması, İsrailoğulları'nın da seçkin bir hayat yaşamasında etkili olmuştur. Bu dönem "İlk Yükseliş Dönemi" olarak kabul edilmektedir. İsrailoğulları'nın bu dönemde Mısır'da önemi bir demografik ve ekonomik güç haline gelmesi Mısır toplumu ile aralarında yaşanacak sıkıntıların başladığı dönemdir (Yalçın, 2022, 468-469).

İsrail toplumunun Mısır'daki bu saygınlıkları nüfuslarının önemli derecede artması ile birlikte sıkıntılı dönemler başlamıştır. Nitekim İsrailoğulları Mısır halkının dini inanışlarına karşı mesafeliydiler. Bu da yerel halk ve yöneticiler tarafından hoş karşılanmamıştır. Mısır halkı ve İsrailoğulları arasındaki çatışma İsrailoğulları'nın köleleşmesine kadar varmıştır. (Çıkış, 1:11). İsrailoğulları bazı dönemlerde Mısır inançlarına yöneldiler de Mısır halkı tarafından kabul görmemişlerdir. Mısır halkı İsrailoğullarına karşı baskıcı politikalar ile nüfuslarının artmasına engel olmaya çalışmışlardır. İsrailoğulları bu dönemde erkek çocuklarının öldürülmesine varan ağır işkencelere maruz kalmışlardır (Yiğitoğlu, 2021, 21).

Tevrat'ta "Mısır kralı İbrâni ebe kadınları olan Şifra ve Pua'ya dedi: "İbrani kadınlarına doğum yaptırırken eğer çocuk erkekse onu öldüreceksiniz, kız ise sağ bırakacaksınız" (Çıkış, 1: 15-16). Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle aktarılmaktadır: "Hani

sizi Firavun ailesinin şerrinden kurtarmıştır; onlar size azabın kötüsünü yapıyor, erkek çocuklarınızı boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyorlardı. Bunda Rabbinizden sizin için büyük bir imtihan vardı.” (el-Bakara, 2/49; el-A’raf, 7/141). Tevrat ve Kur’an’da zikredilen bu hadise İsrailoğulları’nın Mısır’da istenmediğini açıkça beyan etmektedir.

Bu dönemden sonra Yahudi tarihi için en önemli dönemlerden birisi olan Hz. Musa dönemi başlamıştır. Bu dönemde Mısır Firavun (II. Ramses, M.Ö. 1279-1212) tarafından yönetiliyordu. II. Ramses, İsrailoğulları’nın bölgedeki nüfuslarının artmasından, kendisine karşı isyan etmelerinden endişe duyuyordu. Bu dönem Hz. Musa’nın dünyaya geldiği dönemdir. O, dünyaya gelmeden önce Firavun bir rüya görür. Gördüğü rüyada “İsrailoğulları’nın neslinden doğacak bir erkek çocuğun tahtını yok edeceği” yorumu üzerine onlardan hamile her bir kadının başına bir kişi koyarak erkek doğduğunda öldürülmesini emretmişti. Ancak alınan onca tedbir ve zulme rağmen Hz. Musa’nın doğmasına engel olamamışlardı. Hz. Musa (as) doğduğunda annesi onu bir sepet içerisinde Nil nehrine bırakmıştı (el-Kasas, 28/7).

Nil nehrine bırakılan Hz. Musa’yı Firavun’un ailesi bulmuş ve eşi Asiye onu himaye etmişti. Asiye’nin Hz. Musa’yı himaye etmesi, onun Firavun sarayında büyümesi anlamına gelmektedir. Firavun karısının isteğini geri çevirmemiş ve Hz. Musa’nın sarayda büyümesine müsaade etmiştir. Hz. Musa büyüdükçe halkın çektiği zulmü görmüş ve bu durumdan etkilenmiştir. Hz. Musa gençliğinde Mısır’lı ve İbrani iki kişinin kavgasını ayırmak isterken Mısırlı adamın ölmesine neden olmuştur. Bundan dolayı Mısır’dan sürülmüş ve Medyen’e gitmiştir (el-Kasas, 28/15, 20-22; Şimal İslam Ansiklopedisi, 1991, 4/282).

Bu durum Tevrat’ta anlatıldığına göre Hz. Musa İsrailoğulları’nın ağır işlerde çalıştırıldığı sırada Mısırlı bir adamın İsrailoğulları’ndan birisini dövdüğünü gördü. Hz. Musa etrafını kontrol etti ve kimsenin olmadığını anlayınca onu öldürdü ve kuma gömdü. Ertesi gün iki İbrani’nin kavgasını ayırmak istedi. İbranilerden birisi “*Kim seni başımıza yönetici ve yargıç atadı?*” diyerek “*Mısırlıyı öldürdüğün gibi beni de mi öldürmek istiyorsun?* dedi.” (Çıkış, 2/13-14). Bu konuşmanın ardından Hz. Musa (as) Mısırlı adamı öldürdüğünün gizli kalmadığını anladı. Tevrat’a göre Hz. Musa’nın Mısırlı adamı öldürdüğü Firavun tarafından duyulunca Firavun onu öldürmek istemişti. Bunun üzerine Hz. Musa Mısır’dan kaçtı ve Midyan’a (Medyen’e) gitti (Çıkış, 2/15).

Mevzu bahis hadise Tevrat ve Kur'an'da benzer şekillerde ifade edilmiş olsa da Tevrat'ta Midyan'a gittiğinde Yitro adında bir kâhinle tanıştı ve onun kızı ile evlendiği zikredilirken (Çıkış, 2/16), Kur'an-ı Kerim'de Mısırlı adamı öldürdüğünden dolayı pişmanlık duyduğu, Allah (cc)'den bağışlanma dilediği ve bunun üzerine Mısır'ı terk ederek Medyen'e gittiği, burada da Hz. Şuayb (as) ile tanıştığı ve onun kızıyla evlendiği zikredilmektedir (el-Kasas 28/14-40; Şuara, 26/32-35, 60-61; A'raf, 7/130, 136).

Hız. Musa, Medyen bölgesinde yaşamaya başlamış ve daha sonra Sina civarında iken Allah kendisine vahiy göndermiştir. Daha sonra Tur Dağı'nda Allah (cc) ile konuşmuş kendisine “âsa ve beyaz el” mucizeleri verilmiştir. Hız. Harun ise kendisine yardımcı kılınmıştır (Harman, 2020, 31/207).

Antik Yahudi tarihi açısından Hız. Musa'nın peygamberliği İsrailoğulları açısından önem arz etmektedir. Nitekim Firavun II. Ramses'in ölmesinin ardından Mısır'daki İsrailoğullarına yönelik baskı ve zulüm daha da artmış ve bunun üzerine İsrailoğulları Tanrı'ya yakardılar ve O'da onların yakarışlarını duydu (Çıkış, 2/23-25). Bunun üzerine Tanrı Hız. Musa'ya bir işaret verdi ve onu İsrailoğullarına kurtarıcı olarak gönderdi (Çıkış, 3/1-8).

İsrailoğulları'nın en önemli dönemlerinden birisi hiç şüphesiz Hız. Musa'nın peygamberlik dönemidir. Bu dönemde Hız. Musa Firavun'un karşısına çıkmış ve ondan İsrail halkına yönelik yaptığı zulme son vermesini istemiştir. Ancak Firavun onun bu isteğini reddetmiştir. Bunun zerine Allah Firavun ve halkına birçok musibet göndermiştir. Bu durum Kur'an'da şöyle zikredilmektedir: “*Onlara Tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik. Ama büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular.*” (el-A'raf, 7/33). Aynı durum Tevrat'a çeşitli belalar şeklinde zikredilmektedir; Nil'in kana dönmesi, kurbağa istilasası (Çıkış, 8/1-15), sivrisinek belasası (Çıkış, 8/16-19), at sineği belasası (Çıkış, 8/20-32), hayvanların ölümü (Çıkış, 9/1-6), çıban belasası (Çıkış, 9/8-12), dolu belasası (Çıkış, 9/13-35), çekirge belasası (Çıkış, 10/1-20), karanlık belasası (Çıkış, 10/21-29), ilk doğan (erkek) çocukların ölmesi (Çıkış, 11/5).

Antik Yahudi tarihinin en önemli dönemlerinden birisi olan Hız. Musa dönemindeki yaşanan bu hadiseler neticesinde İsrailoğulları Mısır'dan ayrılmışlardı. İsrailoğullarına karşı verdiği mücadelede başarısız olan Firavun, bu durumu hazmedememiş ve onları yok etmek için peşlerinden gitmişti. Hız. Musa ve İsrailoğulları Kızıldeniz kıyılarına vardıklarında

Firavun ve askerlerinden denizin ikiye yarılması ile kurtulmuşlardı. Üstelik zalim Firavun ve askerleri de denizde boğularak ölmüşlerdi (Atım, 2010, 40; eş-Şuara, 26/63-66).

Tevrat'ta "Mısır'dan Çıkış" bölümünde İsrailoğulları'nın Mısır'da yaklaşık 430 yıl kadar yaşadığı zikredilmektedir (Çıkış, 12-42). Bu dönemde Yahudi inancında önemli bir yer tutan "Fısıh Bayramı" olgusu oluşmuştur (Çıkış, 12/24-28). Firavun her ne kadar İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkmasını istese de geri dönme ihtimalinin yanı sıra (Çıkış, 13/17) İsrailoğulları'nı salıvererek ellerindeki köleleri kaybetmiş olduklarının farkına varmıştı (Çıkış, 14/5). Firavun İsrailoğullarına yaklaştığında İsrailoğulları Rabbe dua ettiler ve Hz. Musa'ya Kızıldeniz'e uzattı ve deniz ikiye yarıldı (Çıkış, 14/16). Bu sırada Tanrı'nın meleği İsrailoğulları'nın önünden ayrılarak, Mısırlılar ile İsrailoğulları'nın arasına geçti ve buluttan bir sütun yerleştirdi. İsrailoğulları kıyıya çıktıklarında Hz. Musaelini denize uzattı ve sular geri kapanmaya başladı. Böylece İsrailoğulları güvenle kıyaya çıkarken, Mısırlılar ise denizde boğuldular (Çıkış, 14/20-31).

İsrailoğulları, Firavun ve askerlerinden kurtulduktan sonra, Hz. Musa kavmiyle birlikte güven içerisinde yaşayacakları yere doğru hareket etmişleri. Ancak bu yolculuk sırasında İsrailoğulları'nın büyük bir kısmında imani yönden çok zayıf ve sapkınlığa çok açık olduklarını gösteren alametler ortaya çıkmıştı. Nitekim Firavun ve askerlerinden bizzat Allah'ın yardımı ile kurtulmalarına rağmen bazı İsrailoğulları pişmanlık duygularına kapılmışlardı (Kurt, 2004, 86).

İsrailoğulları'nın bu pişmanlıklarının temelinde eski dönemlerde Yehova ile birlikte kurbanlar sundukları Baal ve El gibi putlara özlem yatmaktaydı. Nitekim bu özlemleri neticesinde, Kızıldeniz'den çıktıktan sonra putperest bir kavmin yanından geçerken onların putlara taptıklarını görüp onlara özenmişler, Hz. Musa'dan (as) da kendileri için put yapmaları istemişlerdi (el-A'raf, 7/138-139; Kurt, 2004, 86).

Tevrat ve Kur'an'da benzer şekilde anlatılan İsrailoğulları Mısır'dan çıkışları sonrası, Tanrı ile ahitleşmişlerdi. Daha sonra da Hz. Musa'ya Tevrat gönderilmişti. Hz. Musa'nın Allah ile görüşmesi yaklaşık 40 gün kadar sürmüştü. Bunun üzerine İsrailoğulları inançlarından ayrılarak altından bir buzağı putu yaparak ona tapmaya başladılar (Tezokur, 2022, 55).

İsrailoğulları'nın bu arzuları ve imanî yönden bozulmaları yaklaşık 40 yıl kadar Sina çölünde yaşamalarında etkili olmuştur. Ancak Allah bu dönemde de onlara bazı nimetler

bahşetmiştir. Kendilerine kudret helvası ve bıldırcın eti verilmesine rağmen nankörlüklerine devam etmişlerdi (el-Bakara, 2/57).

İsrailoğulları'nın, Allah'ın kendileri için gönderdiği onca nimete karşı sürekli nankörlük etmeleri, aslında onların imanlarının zayıf olduğunu göstermektedir. Bu zayıflıkları karşılıklarına kendilerinden güçlü bir düşman çıktığında Hz. Musa'dan Rablerinin yardımını talep ederken, aksi durumda ise kendilerini üstün görmekteydiler. Sina Çölü'nden sonra İsrailoğulları Refidim bölgesine geldiler ve burada Ameleklilerle savaştılar. Hz. Musa ve Hz. Harun'a (as) verilen mucizeler ile savaşı İsrailoğulları kazandı (Çıkış, 17/1-7-13).

Antik Yahudi tarihinin en önemli dönemi olarak bahsettiğimiz bu süreç Hz. Musa'nın (as)halkını kurtarma arzusu, tebliğ görevini yerine getirme esnasında yaşadığı tüm olumsuzluklara rağmen sabretmesi, İsrailoğulları'nı doğru yola iletmek için verdiği mücadelelerle geçmiştir. Bu dönemde Hz. Musa (as) gösterdiği gayret ile İsrailoğulları'nı bir düzene koymuş ve onlara sağlam bir din bırakmıştır ve 120 yaşında iken Nebo Dağı'nda vefat etmiştir (Yasanın Tekrarı, 34/5-).

Antik Yahudi tarihi olarak ifade edilen dönemlerden birisi de Hz. Musa sonrası Hâkimiler dönemidir. Bu dönemde kabileler halinde dağınık olarak yaşayan halk, en önemli değişme hiç şüphesiz dini inanışlarında görülmüştür. Özellikle bu dönemde putperestliğe eğilim göstermişlerdir (Kızıloğlu, 2012, 39-40). Hâkimiler döneminde İsrailoğulları genellikle kendi aralarında çatışmalar yaşamışlardır. Bu çatışmaların arasında Allah tarafından gönderilen "hâkim" olarak adlandırılan kişiler kendilerini doğru yola iletmek için uğraşmışlardır (Tural, 2022, 263).

Hâkimiler döneminde yaşanan iç çatışmalar, siyasi boşluklar ve dini inançtaki bozulmalar neticesi İsrailoğulları arasında merkezi bir krallık kurulması arzusunu güçlendirmiştir. Bu duygu ile çalışmamıza konu olan ayetlerde zikredilen dönemde Allah'tan kendilerine bir hükümdar gönderilmesini talep etmişlerdir. Bu dönem peygamber Samuel (İşmoil) aracılığıyla krallık görevi Saul'e (Talut) verilmiştir (1. Samuel, 12/1). Bu dönemle alakalı bilgiler çalışmanın ilerideki aşamalarında verilecektir.

2. Mukayeseli bir Okuma: Ahd-i Atik ve Kur'an-ı Kerim'de Tâlût (Saul) Anlatıları

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet kutsal metinleri incelendiğinde birçok tarihi bilgi ve kişiler benzer şekillerde zikredilmiştir. Geçmiş ümmetlerden ve peygamberlerden

bahseden kıssalar bazı farklılıklarla aktarılmıştır. Hiç şüphesiz bunda Kur'an-ı Kerim öncesi gönderilen ilahi kitaplarda yapılan değişiklikler etkili olmuştur. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'i referans alarak çalışmamızın ana konusu olan Tâlût'un Ahd-i Atik'teki anlatısı ele alınmıştır.

Tâlût, Ahd-i Atik'te Şaul ya da Saul ismi ile anılmaktadır. Ahd-i Atik'e göre Şaul, Ginoya'nın kurucusu Kiş'in oğludur (Kutsal Kitap, 2002, ss. 515-516). Kur'an'da Tâlût olarak anılan Şaul, İsrailoğulları'nın Kur'an'da adı geçen ilk kralıdır (el-Bakara, 2/246-251).

Tâlût'un soyu hakkında Eski Ahit'e "Samuel'in Doğumu" bölümünde bahsedilmektedir. Buna göre Efrahim oymağının Suf boyundan Yeroham oğlu Elihu oğlu Tohu oğlu Suf oğlu Elkana oğlu Şaul şeklindedir. Annesinin adı Hanna'dır (Kutsal Kitap, 2002, s. 337). Tefsir kitaplarında Tâlût'un Hz. Yakub'un oğlu Bünyamin'in soyundan geldiği zikredilmektedir. Bünyamin'in soyundan gelmesinden dolayı peygamberlik soyundan değildi. Hz. Yakup'dan sonra Peygamberler Lâvîoğulları, hükümdarlar ise Yehuda'nın soyundan gelmişlerdir. Dolayısıyla Tâlût hükümdarlık soyundan da gelmiyordu (İmam Kurtubi, 1997, s. 3/444-446).

Kâdı Beydâvi, Tâlût'un İbranice özel bir isim olduğunu zikretmektedir (Kâdı Beydâvi, 2011, 1/302). Bazı tefsirlerde Tâlût isminin "uzun" manasındaki "Tûl" kökünden türediği iddiasına Zemahşeri eğer "tûl" kökünden gelmişse, fe'alûtu vezninden gelmek üzere tavelûtu şeklinde gelmesi gerektiğini ancak munsarif oluşu, onun bu kökten gelmesini engellediğini söylemektedir (ez-Zemahşeri, 2016, 1/774). Burada "uzun" anlamı verilmesinde, Yahudilerin peygamberlerine gelerek kendileri için bir hükümdar gönderilmesini istemeleri üzerine, peygambere verilen bir asa ile hükümdarın belirleneceği bildirilmişti. Yeni seçilecek olan hükümdarın boyunun asa ile aynı olması gerekiyordu. İsrailoğulları içerisinde bu boyda sadece Tâlût bulunuyordu. Ancak nesep ve imkân açısından kendilerine hükümdar olarak Tâlût'u kabul etmediler. Çünkü Tâlût hem fakir hem de sıradan bir işçi idi (Kâdı Beydâvi, 2011, 1/302).

Tefsirlerde Tâlût'un hayvanlarla su taşıma işini yapan bir saka olduğu zikredilirken, ayrıca deri tabakçılığı yaptığı da zikredilmektedir. Bunun yanında Tâlût âlim bir kimse idi (İmam Kurtubi, 1997, 3/444). Ahd-i Atik ve Kur'an-ı Kerim incelendiğinde Tâlût'un Hz. Yakub'un (as) soyundan gelmesi ve bu soy içerisinde bir peygamber ya da hükümdar gelmemesi ortak bir görüştür. Bunun dışında Tâlût için aktarılan bilgilerde farklılıklar söz

konusudur. İslamî kaynaklarda Tâlût'un hükümdarlığı öncesi ile ilgili çok fazla bilgi zikredilmezken, Eski Ahit'te özellikle annesi Hanna'nın onu Allah'a adamasından söz edilmektedir. Burada Elkana, Râbb'e yıllık kurbanını ve adağını sunmak üzere ev halkıyla birlikte Şilo'ya gittiklerinde, Hanna evde kalmıştı. Kocasına, "Çocuk süttten kesildikten sonra onu Rabb'in hizmetinde bulunmak üzere götüreceğim. Yaşamı boyunca orada kalacak." dedi. Elkana, "Nasıl istersen öyle yap" dedi. Hanna, Tâlût 3 yaşına geldiğinde yanına bir bopa, biraz un ve bir tulum şarap alarak Şilo'daki tapınağa götürdü. Ve sonra çocuk burada kaldı(*Kutsal Kitap*, 2002, ss. 336-337).

Netice itibari ile Kur'an-ı Kerim'de Tâlût, Eski Ahit'te Saul/Şaul Hz. Yakub'un soyundan dolayısıyla İsrailoğulları'ndan bir kimsedir. Her iki dinde de kendisi Allah tarafından hükümdar olarak İsrailoğullarına gönderilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Tâlût ile birlikte zikredilen önemli isimlerden birisi de Câlût'tur. Câlût, Amlîk b. Âd soyundan gelen Amâlika kabilesinden zorba bir kimse idi (ez-Zemahşerî, 2016, s. 1/786). Eski Ahit'te Gat'lı Golyat olarak zikredilen Câlût, çok uzun boylu (altı arşın bir karış) ve tunçtan yapılmış miğfer giyerdi. Ayrıca pullarla donatılmış bir zırh giyerdi. Silah olarak mızrak ve pala kullanırdı. Önünde kalkanını taşıyan bir asker yürürdü (*Kutsal Kitap*, 2002, s. 358). Kuşağında zırhının ağırlığı 5000 şekel tunç (ortalama 60 kg), mızrağının ucundaki demirin ağırlığı da 600 şekel olduğu aktarılmaktadır (I. Samuel, 17/5-7; (Abdurrahman Küçük, 1993, s. 7/38).

Tevrat'ta Golyat diye zikredilen Câlût için "Golyat, Filistî kavmine mensup olup Gat şehrinde dir. Fiziki olarak iri cüsseli olmasından dolayı bir dev gibi vasıflanmış, fiziki açıdan devâsâ yapılarıyla şöhret bulan ve Refaîm adı ile anılan geçmişte yaşamış olan ırktan olduğu kabul edilmektedir." (Tesniye, 2/11; II. Samuel, 21/19-20; I. Tarihler, 20/8).

Câlût ismi de Tâlût ve Dâvud isimleri gibi Arapça değildir. Bu isimlerin gayr-i munsarif oluşunun sebebi ma'rife oluşu ve Arapça olmayışıdır (ez-Zemahşerî, 2016, s. 1/774). Eski Ahit'teki bu bilgilere bakıldığında halkı ve düşmanları tarafından savaşçı bir kişiliğe sahip olduğunu anlamak mümkündür. Câlût, Amalika, Rum Denizi Sahili, Mısır ve Filistin arasında bir bölgede yaşıyordu (ez-Zemahşerî, 2016, s. 1/774; Kâdı Beydâvî, 2011, s. 1/301). Câlût için Ahd-i Atik'te "Filistî (peliştî-peliştîm)" şeklinde zikredilirken, "Bâbilli, Âd ya da Semûd kavimlerinden bir kişi" olduğu da zikredilmektedir. Ayrıca "Beberîleri'in kralı" olduğu da nakledilmektedir. Tarih ve tefsir kaynaklarında Câlût için aktarılan

rivayetler Ahd-i Atik'teki bilgilerle benzerlik taşımaktadır (Abdurrahman Küçük, 1993, s. 7/38).

Tâlût ve Câlût kıssası olarak bilenen hadise İsrailoğulları'na dair anlatılan önemli hadiselerden birisidir. Bu dönemde İsrailoğulları'nın başında Samuel (Şimuel) isminde bir peygamber bulunmaktaydı. Câlût, Tâlût'un krallığı zamanında İsrailoğulları'na karşı savaş ilan etmiştir (Tesniye. 2:10-11; II. Samuel. 21:19-20; I. Tarihler: 20:6-8).

Hiz. Musa'nın(as) ölümünden sonra İsrailoğulları'nın başına geçen Yeşû döneminde İsrailoğulları Ken'an bölgesine yerleşmişlerdir(Tantâvî, 1987, s. 29). Bu dönemden sonra Krallıklar dönemi başlamıştır. Bu dönem Tâlût ile başlayan, Hiz. Davud(as) ve Hiz. Süleyman(as) ile devam eden dönemi kapsamaktadır.

Câlût ve Tâlût kıssasında, İsrailoğulları Hiz. Yuşa'dan (a.s.) düşmanları olan Amâlikalılar ile harp etmek için Allah'ın (cc) kendilerine bir hükümdar gönderilmesini istedikleri zikredilmektedir. Bu istek üzerine peygamber Samuel onların içerisinde uzun boylu bir kimse olan Tâlût'u kral olarak seçtiğini söylemiştir. Kendilerini yönetecek kralın Tâlût olduğu bildirilince İsrailoğulları'ndan bazıları “Yaşasın Kral” diyerek bağırarak sevinçlerini göstermişlerdir. Ancak bazıları da art niyetli olarak ondan nasıl kurtulacaklarını düşünmeye başlamışlardı (Samuel 10/24-25.). İsrailoğulları, Tâlût'un soyunun Yehûda'dan veya peygamber soyundan olmayışından dolayı onu kral olarak kabul etmemişlerdi (I. Samuel. 17:8-11; II. Samuel. 21:19-20; Bıyıklıoğlu, 2018, s. 228).

Peygamber Samuel, İsrailoğulları'nın itirazları üzerine hükümdarda bulunması gereken özelliklerin, ilim ve kudret bakımından üstünlük olduğunu bildirmiştir. Bu özelliklerin Tâlût'ta bulunduğunu aktarmıştır. Tâlût'un hükümdarlığı döneminde İsrailoğulları'nın yaşadığı topraklar Filistî ordusunu komuta eden Câlût tarafından işgal edilmiştir (I. Samuel. 17:8-11; II. Samuel 21:19-20).

Câlût, savaş alanında tam teşekküllü bir askeri birlik ile İsrailoğulları'na meydan okumuştı. İsrailoğulları karşılarındaki ordudan duydukları korkudan dolayı Câlût ile savaşmaya cesaret edememişlerdir. Savaş içerisinde Hiz. Davud(as), Câlût'un karşısına çıkarak elindeki taşı ona doğru atarak onu öldürmüştür. Hiz. Davud'un(as) bu hamlesi ile Câlût'un ordusu dağılmıştı. Bu savaş azların çoklara galip gelmesinin tarihteki en önemli örneklerinden birisidir(I. Samuel. 17:8-11; II. Samuel. 21:19-20; Bıyıklıoğlu, 2018, s. 228).

Ahd-i Atik'te zikredilen bu kıssa İslamî kaynaklarda da benzerlik taşımaktadır. Savaş öncesi ve savaş anında birçok hadise vuku bulmuştur. İsrailoğulları itaat ve sabırlarının sınanması gibi imtihanlara tabi tutulmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de Tâlût ve Câlût kıssası Ahd-i Atik'e benzer bir şekilde zikredilmektedir. Bu kıssanın anlatıldığı ayetler incelendiğinde nazil olduğu döneme dair Bedir Savaşı'nın yaşandığı dönemde nazil olduğu aktarılmaktadır (İmam Kurtubi, 1997, s. 3/261; Zemahşeri, 2016, s. 1/297). Burada mevzu bahis iki savaşın ortak noktası azların çoklara galip gelmesidir. Nitekim rivayetler doğrultusunda Bedir savaşına katılan Müslümanların sayısı ile Tâlût'un ordusunda bulunan askerlerin birbirine yakın olması ile ilişkilendirilmiştir (Buhârî, Kitâbu'l-megâzi, 121).

Kur'an-ı Kerim'de Tâlût'un İsrailoğullarına hükümdar olarak gönderilmesi üzerine yaptıkları itirazdan bahsedilmektedir. Peygamberlerinin Tâlût'un kendilerine hükümdar olarak gönderildiğini söylemesi üzerine İsrailoğulları "O bizim üzerimize nasıl hükümdar olacak? O, Yakup'un oğlu Bünyamin'in soyundandır. Bünyamin'in soyunda peygamber ya da hükümdar gelmediği için bunu hak etmediğini söylemişlerdir. Buna layık olacak bir kimsenin Yakup'un oğlu Yehuda'nın soyundan gelmesinin gerektiğini ifade etmişlerdi. Yine Tâlût'un mal bakımından da zayıf olması sebebiyle onun hükümdarlığı hak etmediğini dile getirmişlerdi. Bunun üzerine Peygamberleri onlara *"Allah onu, ilim ve vücut bakımından sizden üstün kıldı. Ona sizden fazla ilim ve sizden büyük bir vücut verdi. Allah, mülkünü yarattıklarından dilediğine verir"* (el-Bakara 2/247) diyerek hükümdarlık için soy veya mal gibi kriterlerin önemli olmadığını ifade etmiştir. Burada İsrailoğulları'nın kral Tâlût'un hükümdarlığını kabul etmemelerinin nedenlerine atıf yapılmıştır.

3. Kıssanın Kur'an'daki Konumu ve Nüzul Ortamı (Bedir Savaşı ile Münasebeti)

Allah (cc), Bakara suresinde İsrailoğulları'nın Hz. Musa'dan (as) sonra kendilerine gönderilen bir peygamberden başlarına bir komutan tayin etmesini istediklerini bildirmektedir. Peygamberleri Allah'ın (cc) onlar için Tâlût'u (Kurt, 2010, 39/552) seçtiğini haber verdiğinde bu görev için kendilerini daha layık gördüklerini söyleyerek Tâlût'un komutanlığına karşı çıkmışlardır. Peygamberleri de onlara Tâlût'un beden gücü ve ilmi donanım açısından onlardan daha üstün kılındığını ve kendileri için kutsal olan sandığın (Bilmen, 258) kendilerine Tâlût'un komutanlığı vesilesiyle ellerine geçeceğini bildirmiştir (Taberî, 4/464-465).

Tâlût, Câlût'un ordusu ile savaşmak için İsrailoğulları'yla yola çıkınca Allah'ın onları ırmak ile imtihan edeceğini bu sebeple ırmaktan ancak bir avuç su içebileceklerini söylemiştir. Fakat askerlerinin çoğu bir avuçtan fazla su içerler. Bu sebeple Câlût ve ordusuyla karşılaşınca savaşacak güçleri kalmamıştır. Emre uyan az sayıda asker ve Tâlût, Câlût ve ordusuyla savaşarak onlara karşı zafer kazanmışlardır (İbn Kesîr, 1/600).

Tâlût kıssasının geçtiği ayetlerin ilkinde İsrailoğulları'nın isyanlarından ve nankörlüklerinden bahsedilmektedir. *“Mûsâ'dan sonra İsrailoğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi (ne yaptılar)? Hani, peygamberlerinden birine, 'Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım' demişlerdi. O, 'Ya üzerinize savaş farz kılındığı hâlde, savaşmayacak olursanız?' demişti. Onlar, 'Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım' diye cevap vermişlerdi. Ama onlara savaş farz kılınınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri hakkıyla bilendir.”* (el-Bakara 2/246).

Ayetlerin tarihlendirilmesinde, savaşa hazırlık olarak ve Mü'minleri cesaretlendirmek üzere nazil olan Bakara 243-245. ayetlerinden sonra İsrailoğulları ile ilgili kıssanın anlatıldığı ayetlerin onların hemen akabinde nazil olması muhtemeldir. Mukâtil b. Süleyman, bu ayetlerin tefsirlerinde Tâlût'la birlikte savaşa giden arkadaşlarının sayısını üç yüz on üç olarak bildirmektedir. Sonrasında da Bedir'e Rasûlullah'ın (sav) *“Sizler bugün Tâlût'un ahabının sayısı kadarsınız”* dediğini nakletmektedir (Mukatil b. Süleyman, 1/205).

Hiz. Peygamber'in Bedir Savaşı öncesinde böyle bir ifade kullanması, bu ayetlerin bunun öncesinde inmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Bakara Suresinin başından itibaren nazil olan ayetlerinin ekseriyetinin Medine'ye hicretin ilk iki yılında nazil olması düşünüldüğünde, savaşa teşvik ve savaş zamanı infaka yönlendiren bu ayetlerin 624 yılında hemen Bedir Savaşı öncesinde nazil olması kuvvetle muhtemeldir. Kıssanın Kur'an'daki konumunu ve nüzul ortamıyla ilgili yorumlamayı Râzî çok net bir şekilde ifade etmiştir. Bu nedenle onun ifadesine değinerek konuyu tamamlamak yerinde olacaktır. Razi'nin ifadesine göre bu ayet Bedir Savaşı öncesi ya da savaş esnasında nazil olmuştur. O buradaki uyarının Müslümanların arasındaki zayıf imanlılara ve münafıklara yönelik olduğunu dile getirmektedir. Onun düşüncesinde Allah bu ayette zikredilen *“Ama onlara savaş farz kılınınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri hakkıyla bilendir”* ifadesi

ile İsrailoğulları'nın nankörlüğünü anlatarak, Müslümanları “*Siz de onlar gibi yapmayın, sözünüzden dönmeyin*” diye uyarmaktadır. Tâlût'un ordusunda bulunan İsrailoğulları'nın savaşmak için söz verdikleri gibi Bedir Savaşı'nda bulunan Müslüman ordusundaki herkesin savaşmaktan vazgeçmemesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Yine mevzu bahis ayette kendilerine savaş emir olduğu halde muhalefet etmemeleri için bir uyarı yapılmıştır (er-Razi, 1411, s. 6/504).

4. Ayette Geçen Tâbût Kavramı

Ayette geçen bazı kavramların açıklanması konunun daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz. Bununla kast ettiğimiz ayetteki Tâbût ve Sekîne kavramlarıdır. Zira bu iki kavram sözlük açısından ifade ettikleri anlamın dışında bu ayet vesilesi ile daha özel bir anlama gelmektedir.

Konuyla ilgili çalışanlar tarafından Tâbût kelimesi ile ilgili şunlar bildirilmektedir: Tâbût kelimesi İbranice, “Tebah” ve “Aron” kelimeleri “kutu-sandık” veya “banka-sandık” anlamlarına gelmektedir. Ahit sandığı şeklinde bir tamlama olarak İbranice “Aron ha Berit” veya “Aron ha Kodes” şeklinde ifade edilmiştir. Kur'an'da ise “Tâbût” şeklinde zikredilmektedir. Arapça “Tâbûtü'l-ahd” şeklinde ifade edilmektedir (Ataşağın, 1996, s. 31).

Kur'an'da ise Tâbût kelimesinin geçtiği ayette konu detaylı olarak şu şekilde anlatılmaktadır:

İsrailoğulları kendileri için bir hükümdar istemelerine rağmen, kendilerine gönderilen Tâlût'un hükümdarlığına itiraz etmişlerdi. Bunun üzerine Allah(cc)Tâbût'u kendisine göndererek onun hükümdarlığına alamet kılmıştır. Tâbût'la ilgili olarak ayette “içinde Rabbinizden bir sekine ve Al-i Musa ve Ali Harun'un terekesinden kalıntı bulunan ve meleklerin taşıdığı sandığın (tâbût) size gelmesidir” şeklinde açıklamalara yer verilmiştir. (el-Bakara 2/248).

Tâbût sözcüğünün ayette yer alması muhtemelen onun İsrailoğulları için önemli bir figür olduğundandır. Zira onda bulunan bazı özellikler ve emanetler kendisine kutsiyet atfedilmesinin sebebidir. Bu mesele şöyle ifade edilebilir: İsrailoğulları Tâbût'a hâkim olduklarında kendileri için huzur kaynağına sahip olduklarına, kaybolduktan sonra ise toplum içerisinde huzursuzluk, tedirginlik ve sıkıntıların baş gösterdiğine inanıyorlardı. İfade edildiğine göre; Bu sebeple Tâlût kıssasında onlar için en önemli kutsal emanetin

gönderilmesi Allah tarafından seçilmişliğin delili sayılmıştır (Duman, 2006, s. 3/92). Bazı müfessirlere göre Tâbût diğer adıyla Ahit Sandığı, Hz. Musa(as) döneminde yapıldığı rivayet edilen bir nesnedir. Sandığın içindeki eşyaların yanı sıra manevi bir emanet olduğu da zikredilmektedir. Nitekim konuyla alakalı Zemahşerî; *“Tâbût, Tevrat’ın konulduğu bir sandıktır. Hz. Musa savaştığı vakit bu sandığı öne almış ve İsrailoğulları’nın ruhları huzur bulup kaçmazlarmış. Söylendiğine göre; bu sandık, içinde zebercet yahut yakut bulunan bir resimmiş, kediye benzer bir başı, kuyruğu ve iki kanadı olup, inlermiş. İş bu sandık, düşmana doğru hızlıca hareket eder, onlar da bununla beraber yürür giderlermiş. Sandık durunca onlar da durur ve dinginleşirler ve ilahi yardım inermiş. Hz. Ali’den rivayet edildiğine göre bu sandığın insana benzer bir yüzü varmış ve içinde hoş esintili, rahatlatıcı bir rüzgâr mevcutmuş.”*(ez-Zemahşeri, 1998, s. 2/778)ifadelerine yer vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'A GÖRE ZAFERE ULAŞMANIN YOLLARI VE AZIN ÇOĞA GALİBİYETİ

1. Bakara Suresi 249. Ayetin Tefsir ve Yorumlanması

Çalışmamızın ana temasını Bakara suresi 249. ayette yer alan “*nice az topluluklar çok topluluklara galip gelir*” ifadesi oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak bu ayetin incelenmesi gerekir. Öncelikle ifade edilmelidir ki Kur’ân’daki bazı ayetler farklı milletlere ve peygamberlere ait kıssaları içermektedir. Bu ayetlerden biri olan Bakara suresi 249. ayeti ise İsrailoğulları’nın emre itat ile ilgili imtihanını anlatmaktadır. Ancak 249. Ayetten önceki ve sonraki ayetlerle konunun ele alınması meseleyi daha iyi bir şekilde ortaya koyacaktır. Söz konusu bu ayetler mealen şöyledir.

“Hz. Musa’dan Sonra İsrailoğulları’nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine “Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım” dediklerinde o, “Üzerinize savaş farz kılındığında savaşmayacağınızdan korkarım” cevabını verdi.” Yurtlarımızdan ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde Allah yolunda savaşmayıp da ne yapacağız?” dediler. Üzerlerine savaş farz kılınca da içlerinden azı müstesna, yüz çevirdiler. Allah Zalimleri iyi bilmektedir.” (Bakara, 2/246). Peygamberleri onlara “Allah size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” dedi. “Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?” dediler. Peygamber “Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı” dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.(Bakara, 2/247).Peygamberleri onlara “O’nun hükümdarlığının alâmeti, içinde rabbinizden bir sekînet, Mûsâ ve Hârûn ailelerinin bıraktıklarından bir bakiye bulunan ve meleklerin taşıdığı sandığın size gelmesidir” dedi. Gerçekten inanıyorsanız bilin ki, bunda sizin için büyük bir işaret vardır. .(Bakara, 2/248).Tâlût askerleriyle birlikte ayrılıp sefere çıkınca, “Allah muhakkak sizi bir nehirle imtihan edecek; kim ondan içerse benden değildir, -eliyle bir avuç alan müstesna- ondan tatmayan da bendendir” dedi. İçlerinden pek azı dışındakiler ondan içtiler. Kendisi ve onunla beraber inananlar nehri geçince “Bugün Câlût’a ve askerlerine karşı bizim gücümüz yok” dediler. Allah’a kavuşacaklarını umanlar ise, “Nice az birlik vardır ki, Allah’ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir” dediler. (Bakara, 2/249-

250). Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Dâvûd da Câlût'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi, ona dilediği şeyleri öğretti. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah'ın âlemler için büyük lütufları vardır. (Bakara, 2/251).

Yukarıda görüldüğü üzere ilk ayette kendilerine savaş farz kılındığında içlerinden azı müstesna, yüz çevirdikleri, ikinci ayette ise Tâlût kendilerine hükümdar olduğunda bazı dünyevi/aklî nedenlere dayanarak onu hükümdar olarak içselleştirememeleri, üçüncü ayette onların inancının sağlamlaşması için kendilerine özel kanıt gönderilmesi, dördüncü ayette nehirden geçtikleri sıradaki eylemleri ile imtihan olmaları ve söz dinleyenlerin o hükümdarla nehri geçtiklerinde sayıca azların çokları yenebileceğine inanmaları ve sabredenlerle Allah'ın beraber olması, beşinci ayette ise azların itaatları sebebiyle başarıya ulaşmaları bildirilmektedir. Bu özet ifadelerin üzerine ayetlerdeki bazı önemli noktalara da müfessirlerin bakış açısıyla aşağıda değinilecektir.

Kur'ân'da nazil olan ayetlerle ilgili sebebi nüzul konusu önemli bir realitedir. Bu durum birçok ayet için de geçerlidir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde yukarıda geçen ayetlerde İsrailoğullarının imtihanı, Tâlût ve Câlût kıssası anlatılmakla beraber bu ayetlerin sebep-i nüzul hakkında bir rivayet görülemediği. Buna rağmen İslam âlimleri söz konusu kıssanın mahiyetine dair kısaca bilgi vermişlerdir. Şöyle ki, ifade edildiğine göre bu ayetler Bedir Savaşı'ndaki Müslümanlar, müşrikler ve münafıklara benzetmeyi amaçlamaktadır (İmam Kurtubi, 1997, s. 3/61; ez-Zemahşeri, 2016, s. 1/297).

Burada zikri geçen ayetler özel konu çerçevesinde İsrailoğullarını ele almaktadır. Mukaddes kitapları kaynak kabul ederek yaptığımız bir araştırmada onlar hakkında ulaştığımız bilgiler şu şekildedir. Kur'ân'ın İsrailoğullarına bakışı yukarıda kısmen ifade edilmişken Eski Ahit'te İsrailoğulları, Tanrı'nın kavmi, mukaddes bir millet olarak zikredilmektedir (Çıkış, 19/5-6). Tanahta ise onlar kötü tutum ve davranışları sebebiyle bizzat İsrail Tanrısı tarafından eleştirilmektedir. Tanahta'ta bildirildiğine göre bu eleştirinin sebebi onların Hz. Musa(as) ve Hz. Harun (as)'a karşı isyan etmeleridir (Sayılar, 16/-3). Kur'ân'da ise Allah(cc) onlara birçok nimet bahsetmesine rağmen, onlar bu nimetlerden yüz çevirdikleri zikredilmektedir. Bu sebeple Allah'ın (cc) lanetine uğramışlardır (el-Bakara 2/61). Kur'ân'a göre ise İsrailoğulları'nın Allah'ın (cc) rahmetinden çıkarılıp lanetlenmesinde sebep, peygamberlerini öldürmeleri, fesat çıkarmaları (el-Maide5/64),

haram yemeleri (Maide5/41), ilahi kitapları tahrif etmeleri (en-Nisa 4/46; el-Mâide 5/41-44) gibi nedenler bildirilmektedir. Buna göre Kur’ân ve Tanah’taki ifadeler biribiri ile örtüşürken Eski ahitteki ifadeler bunlarla örtüşmemektedir.

Burada geçen ayetlerde yer alan bir diğer önemli materyal tâbût’tur. Ayette zikri şöyledir “O Tâbût’un içinde Musa ailesi ve Harun ailesinin bıraktıklarından arta kalan vardır.” Bu kelimenin sözlük anlamı “*içine şeyler konulan tahtadan yapılan ev eşyası, ölünün mezara götürülürken konulduğu sandık*” gibi anlamlara gelmektedir. Ayetteki anlamı da sözlük anlamından koparılmamıştır. Ancak içerisinde yer aldığı muhteviyata gelince durum biraz farklılaşmaktadır. Zira dopğal olarak sandık içerisinde ev aletleri veya mezara götürülen mevta yer alırken buradaki, sanduk daha özel eşya içermektedir. Hatta bu eşyanın bir kısmı soyut bir kısmı ise somut varlıkları barındırmaktadır. Soyut varlık sekine somut varlıklar Musa ve Harun (a.s.) ailesine ait bazı eşyalardır. Burada musa ve Harun ailesinden kalma bazı eşyalar müphem ifade edilmekle beraber müfessirler bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Onlar kısaca özetlenecek olursa; Hz. Musa’nın (as)âsası ve rabbinden getirdiği levhaların parçaları, takunyaları, Allah yolunda cihat etmektir şeklinde bildirilmiştir.(Taberî, 1996, s. 2/93).

Meseleyi incelediğimiz tefsirlerin içerisinde Taberinin konuya bakışı olayı farklı bir noktaya taşımaktadır. Bu nedenle onun görüşünü önemseydiğimiz için burada yer vereceğiz. Ona göre İsrailoğulları, peygamberlerinin bildirdiği Allah’ın (cc) emirlerine inanarak, kendilerine gönderilen hükümdarlarına biat ettiler. Kıssadaki birlik ile Tâlût’un hükümdarlığını ve komutanlığını kabul edenler kast edilmektedir. Ancak İsrailoğulları içerisinde iman bakımından farklı topluluklar bulunmaktaydı. Bu toplulukların ayrımı için tabi oldukları imtihan neticesi kiminle beraber oldukları ortaya konulmuştur (Taberî, 1996, s. 2/95). Buradan anlaşılmaktadır ki Taberî’nin bakış açısına göre bu yanlışı yapanlar İsrailoğulları içerisinde iman bakımından farklı olan bir gruptur. Yine Taberî Ayet-i kerimede Tâlût’un ordusuyla birlikte ayrıldığını ve İsrailoğullarınınTâlût’un gerçekten hükümdar olduğuna inanınca içlerinde hasta, yaşlı ve savaşıma gücü yetmeyen özürhümlerin dışında hep birlikte orduya katıldıklarını, bu ordunun sayısının seksen bin savaşıya ulaştığı rivayet etmektedir. . Allah, çok sayıda olan bu orduyu susuzluğa düşürdükten sonra onları bir nehirle imtihan etmiş ve onların karakterlerini, imanî zafiyetlerini göstermiştir (Taberî, 1996, s. 2/95). Bu noktadan hareketle denilebilir ki onların nehirle imtihanı karakter imtihanıdır.

Bakara Suresi’nde anlatılan Tâlût kıssasındaki “nehir imtihanı”, müfessirler arasında öteden beri önemli bir tartışma konusu olmuştur. Buradaki temel ihtilaf, nehrin karşı tarafına geçen askerlerin kimlerden oluştuğu ve daha sonra orduda yaşanan kopuşun nasıl gerçekleştiğidir. Klasik tefsir kaynaklarında İbn Abbas ve Süddî’den nakledilen rivayetlere göre, nehir safhası kesin bir elenme yeri değil, askerlerin manevi derecelerinin ortaya çıktığı bir basamaktır. Bu görüşe göre, nehir hem emre uyarak sadece bir avuç su içmekle yetinen ihlaslı müminler hem de nefislerine yenik düşüp çokça içen zayıf iradeli kimseler tarafından hep birlikte geçilmiştir. Dolayısıyla asıl ayrışma nehir başında değil, Câlût ve ordusuyla yüz yüze gelinen meydan savaşında yaşanmıştır. İşte bu dehşet anında, içlerinde korku ve nifak barındıranlar ordudan ayrılmışlardır. Nitekim müfessir Taberî de nehrin sadece halis müminler tarafından geçildiğini söyleyen görüşleri dikkatsizlik olarak niteler. Ona göre ayetin lafzı ve olayların akışı, nehri geçen askeri topluluğun içinde farklı inanç ve irade seviyesinde insanların bulunduğunu göstermektedir. Bu inceliği gözden kaçırmak, ayetin bize sunduğu insani ve içtimai hakikatleri tam olarak anlayamamak demektir.

Modern dönem müfessirlerinden Reşit Rıza da ayetin bağlamını ve bütünlüğünü gözeterek Taberî’nin bu tercihinin haklı bulur. Onun düşüncesi, ayette geçen karşılıklı konuşmalara ve bu konuşmalar neticesinde ordunun uğradığı değişime dayanır. Reşit Rıza’ya göre, şayet nehri geçen askerlerin tamamı “Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yoktur” (Bakara, 2/249) diyerek ümitsizliğe düşmüş olsaydı, hemen arkasından onlara Allah’ın vaadini hatırlatarak cesaret veren imanlı grubun varlığı anlamsız kalırdı. Dolayısıyla Kur’an’ın bu anlatım tarzı, nehir geçildikten sonra askerlerin iki gruba ayrıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, nehri aşmayı başardığı halde düşmanın kalabalığını görünce kalbi teslim olan ümitsizlik ehlidir. İkincisi ise “Nice az topluluklar, Allah’ın izniyle büyük topluluklara galip gelmiştir” diyerek sarsılmaz bir teslimiyet gösteren ve ordunun özünü oluşturan tam iman (yakın) ehlidir.

Özetle ifade etmek gerekirse, Tâlût kıssasındaki nehir imtihanı sıradan bir itaat testi değildir. Aksine ordunun içindeki manevi derecelerin, gizli zayıflıkların ve ihlas boyutunun ortaya çıkarıldığı ilahi bir terbiyedir. İlim açısından bakıldığında bu hadise, imanın durağan bir durum olmadığını; zorluğun derecesi arttıkça, yani imtihan nehirden düşman karşısına doğru ilerledikçe yeni bir temizlenme ve olgunlaşma sürecinin devreye girdiğini gözler önüne sermektedir.

Ayrıca Nehirden su içen kimseler hakkında Bakara suresi 249. ayette geçen “benden değildir” ifadesi ile içenler ve içmeyenlerin diğer bir ifade ile iman edenler ve imanda zafiyet gösterenlerin ayrıştırıldığı görülmektedir. Bursevî, ayetteki “Benden değildir” ifadesini şöyle yorumlamaktadır: Tâlût’un, askerleri, ona o derece gönülden bağlı idiler ki sanki bedeninin bir kısmını teşkil etmekteydiler. (Bursevî, 2010, s. 2/780). Zemahşerî’nin bu konudaki yorumu ise şöyledir: Tâlût’un “benden değildir” ifadesinden kasıt gönlünde başka bir meşgalesi olmayan gençlerle birlikte olmak arzusunda olduğunu göstermektedir. Nitekim çok sıcak bir yaz gününde, yollarının çölden geçmesine rağmen gönüllerinde komutanlarına itaatten başka bir şey barındırmayan askerler imtihanı geçmişlerdi. Allah’ın (cc) kendilerini nehir ile sınaması neticesinde sudan bir avuçtan fazla içenler Tâlût’a bağlı olmayanlar, birlik ve beraberlik içerisinde değildirlere (ez-Zemahşeri, 1998, s. 1/782).

Tâlût ordusuna bu nehirden su içmemeyi emretmiş ancak bir avuç içenler müstesna bırakılmıştır. Fakat ordusundan pek az kimseler hariç diğerlerinin hepsi bu nehirden su içmiş ve Tâlût’un emrine karşı gelerek imtihanı kaybetmişlerdir. Bu nehirden hiç su içmeyenler ya da sadece bir avuç içip fazlasını içmeyenler, gerçekten iman etmiş olan kimselerdi. Kâfir ve münafıklar ise orada bolca su içmişlerdir. Ancak ne kadar içerlerse içsinler susuzlukları gitmiyordu (Taberî, 1996, s. 1/95).

Tâlût ve ordusunun tabi tutulduğu bu imtihan süreci, dini ve askeri ilkeler açısından incelendiğinde; asıl amacın orduda tam bir niyet birliği (ihlas) sağlamak ve zayıf iradeli askerleri ayıklamak olduğu anlaşılmaktadır. Niyeti halis olmayan, itaat duygusu yetersiz kimselerin ordunun ana gövdesinden uzaklaştırılması, savaş esnasında yaşanabilecek muhtemel bir iç bozgunun ve zaafiyetin önüne geçmek adına büyük bir önem taşımaktadır. Zira inancı ve azmi zayıf askerlerin varlığı, cihat meydanında diğer müminlerin de direncini kırarak topyekûn bir yenilgiye yol açabilmektedir.

Ayet-i kerimelerin rehberliğinde meseleye bakıldığında, nehrin geçilmesinden sonra ordunun manevi bakımdan iki sınıfa ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, dünya hayatına bağlılığı ağır basan, ölüm korkusuyla metanetini kaybeden, endişe ve sabırsızlık gösteren dünyevi kaygı ehlidir. İkinci zümre ise, kalbi sebat ve sarsılmaz bir kararlılık sergileyen, Allah’a teslimiyetin verdiği cesaretle hareket eden ve sayıca azlığı iman kuvvetiyle telafi eden ihlaslı müminlerdir.

Metinde vurgulanan “Allah sabredenlerle beraberdir” fehvası, İslam literatüründe maiyyet-i ilahiyye kavramıyla karşılık bulur. Bu ilahi beraberlik şuuruna erişen bir askeri birlik için, zaferin yegâne belirleyicisi lojistik veya sayısal üstünlük değildir. Bilakis, bu bilinç hali; taleplerin makuliyetine, yardımın sürekliliğine ve sonuç ne olursa olsun ilahi iradeye duyulan güvene dayalı bir eylem planını beraberinde getirir.

İmam Kurtubî, konuya ilişkin projeksiyonunu güncel toplumsal duruma yönelterek bir özeleştirir sunar. Kurtubî’ye göre, niteliksel aşınma ve niyet bozuklukları (fâsid niyetler), modern toplulukların sayıca az düşman karşısında dahi mağlup olmasının temel sebebidir. Bu durum, bireylerin ve toplumların kendi etik hatalarının (kesbiyat) bir neticesi olarak değerlendirilmelidir.

Askeri başarının manevi ve ilahi boyutuna dair Buhârî’de nakledilen rivayetler, meseleyi iki temel esas üzerine bina etmektedir. Bunlardan ilki, amellerin niteliğidir. Sahabeden Ebû’d-Derdâ’nın (ra) da belirttiği üzere, savaşın neticesi sadece silah ve insan gücüyle değil, ordunun manevi durumu ve amellerinin temizliği ile tayin edilir. İkinci husus ise ordudaki zayıfların bereketidir. Hz. Peygamber’in (sas) hadis-i şeriflerinde buyurduğu üzere; ilahi yardımın ve rızkın gelişi, toplumun yahut ordunun içindeki mazlum, gösterişsiz ve samimi kimselerin dualarındaki ihlase bağlanmıştır. Sonuç itibarıyla Tâlût kıssası, askeri zaferlerin yalnızca maddi hazırlıklara dayanmadığını; aksine nefis terbiyesi, mutlak itaat ve manevi temizlik gerektiren çok yönlü bir olgunlaşma süreci olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Burada Elmalılı Hamdi Yazır’ın Bakara Suresi 249. ayetini tefsir ederken öne çıkardığı dört ana esasa değinmek yerinde olacaktır. Elmalılı bu meseleyi imtihanın sırrı, itaat disiplini, sebep-sonuç ilişkisi ve işari mana olmak üzere dört mihver üzerinden tahlil eder. Buradaki imtihanın hikmetini açıklarken, Yüce Allah’ın Tâlût’un diliyle “Allah sizi bir nehirle imtihan edecektir” buyurmasının keyfi bir durum olmadığını, aksine bunun ilahi bir kanun (sünnetullah) olduğunu belirtir. Elmalılı’nın ayete yaklaşımı özetle şöyledir: Zafer kazanılmadan önce ordunun elenip saf temizliğine kavuşması şarttır. Çünkü ordu kuru bir kalabalıkla değil, sadakat esasıyla kurulur. En şiddetli susuzluk anında bile komutanın emrine itaat etmeyen bir askerin, düşman karşısında mukavemet göstermesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu nehir, görünüşte bir su imtihanı olsa da hakikatte nefislerin tabi tutulduğu büyük bir irade testidir.

Bir başka tespiti de şöyledir. “Burada içmekten men edilmek, sırf eziyet için değil, düşmana varmadan düşmanı yenmek içindir. Zira nefesine mağlup olan, Câlût’a galip gelemmez.”İtaatin dereceleri: a) İçen b) Bir avuç içen c) Hiç içmeyen. Elmalılı bu üç zümreyi şöyle tahlil eder. Kana kana içenler: Bunlar orduya ihanet edenlerdir. “*Fe leyse mini – Benden değildir*” denilerek ayrılanlar. Bunlar dava ehli olamazlar. Zahren mümin, batnen münafıktırlar. Bir avuç alanlar: “*Ancak eliyle bir avuç alan hariç*”denilerek kendilerine ruhsat verilenler. Çünkü zaruret vardı. Lakin bunlar da nehri geçince zaafa uğradılar ve “*La tâkatelena – gücümüz yok*” dediler. Demek ki ruhsatla yetinen, azameti kaybediyor. Hiç içmeyenler: Bunlar “mülâkullah” zümresidir. Allah’a (cc)kavuşacağına yakînen inananlar. Sayıya bakmazlar, “*Nice az bir topluluk, Allah’ın izniyle çok kalabalık bir topluluğa galip gelmiştir*” derler. Zafer bunların eliyle gelir. Sebep-Sonuç Münasebeti: Elmalılı Bakara 249’u Tevbe 25 ile bağlar.(Yazır, 2003, s. 2/874-878).Huneyn’de Müslümanlar “biz çoğuz” dediler, bozguna uğradılar. Kesret, vahdet (birlik) olmadıkça zaaf; vahdet, kesret olmasa da kuvvettir. Zafer sayıdan değil, Allah’ın (cc) maiyetindedir. İşârî mana: Nehir = Dünya.

2. Zaferin Manevi Dinamikleri: İman, İtaat ve Sabır

Allah adına yapılan savaşlarda zafere götüren en önemli unsurlardan biri inanmaktır. Nitekim tarih boyunca bunun birçok örneği bulunmaktadır. Tâlût ve ordusunun durumu da buna en önemli örnektir. Mü’min kimseler Allah’a sığındıklarında onlara Allah’ın yardımı gecikmeksizin gelmiştir. Bedir’de sayıları az olan Müslümanlar düşmanı gördüklerinde endişeye kapıldılar. Savaşı kaybetmekten korktular. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in Allah(cc)’tan yardım istemesi ve Müminlerin duaları neticesinde Allah(cc) onlara meleklerle yardım gönderdi (İbn Kesir, 1999, s. 3/560). Kalplerinde iman bulunan ve yanlarında Allah’ın olduğuna inananlar için savaşta sayının bir önemi yoktur (el-Bakara 2/249). Tam manasıyla Allah’a teslim olan bir kalbin karşısında hiçbir şey duramaz. Onun için ölüm yok oluş değil, Allah’a kavuşma fırsatıdır. (Yenibaş, 2011, ss. 456-457).

İnsanların imtihan edildiği meselelerin başında iman gelmektedir. Hz. Âdem’den (as) Hz. Muhammed’e (sav) kadar gönderilen bütün imanî akidelerin temel gayesi insanların imtihanı kazanmalarıdır. İman insanın duyguları ile algılayacağı bir durumdur. İnsan Allah(cc) katında sorumlu bir varlıktır. Bu yönüyle farklı imtihanlara tabitutulmakla birlikte en çok ve en mühim olanı iman ve inkâr imtihanıdır (Duman, 2016, s. 173).

Dünya hayatında, ana hatlarıyla insanın nimetler ile bela ve musibetler olmak üzere iki açıdan imtihana tabi tutulduğunu söylemek mümkündür. Bu iki imtihan türündenmuaf olan insan yoktur. Yani fert olarak her bir insan bunimet ve musibetlerle imtihandan geçirileceği gibi toplumlar da ve onları hakka davet etmekle sorumlu olan peygamberler de bu iki şeyle imtihan geçirebilir. Bu iki imtihan türüne işaret eden birçok ayet mevcuttur. Bu ayetlerden anlıyoruz ki, nimetlerle karşılaştığında insanın cevabı şükür olmalıdır. Afet, bela ve musibetlerle karşılaştığında ise cevabı sabır olmalıdır. İnsanın vereceği şükür ve sabır cevapları, imtihanı başarılı vermesine, dolayısıyla Allah'ın (cc) lütfu olan cennete ve oradaki nimetlere kavuşmasına sebep olacaktır(Bedir, 2020, s. 227).

Musibetlerle imtihan, insanın başına ansızın gelen bir belâ, felaket, hoşlanmadığı bir durumun yaşanması neticesinde gerçekleşmektedir (el-Cevherî, 2021, s. 2201). İnsanlık birçok imtihana tabidir ki bunlardan birisi de birtakım sıkıntılar ile imtihan olmasıdır. Buradaki imtihanın maksadı sıkıntı anında da kulluğun gereği sabır göstererek şükre devam edecek mi? Yoksa nankörlük mü edecek. Ayrıca Allah (cc)Mü'min kullarının şükürlerini artırmak için de sıkıntılarla imtihan etmektedir (Reşid Rıza, Trs., s. 36).

Zaferin sırlarından biri çalışmamıza konu edindiğimiz ayetlerde itaat olarak geçmektedir. Bu konu direk itaat lafzıyla değil de buna işaret eden dolaylı bir anlatımla geçmektedir. Şöyle ki ayette *“kim ondan içerse benden değildir, -eliyle bir avuç alan müstesna- ondan tatmayan da bendendir”* ifadesiyle içenlerin itaat dairesinden çıktıkları, içmeyenlerin ise itaat dairesi içinde kaldıkları ortaya konulmaktadır. Çünkü *“Kim ondan içerse benden değildir”* demek dolaylı olarak söz dinlemezse yani itaat etmezse demektir *“ondan içmeyenler bendendir”* demek dolaylı olarak söz dinleyip itaat edenler demektir. Nitekim savaşın kazanılmasında bu itaat onları başarıya götüren etkenlerden biridir. Zira onlar(nehirden içmeyenler ya da bir avuç içenler) peygamberlerini dinleyerek, ona itaat ederek Allahın yardımına nail olmuşlar ve neticesinde zafere ulaşmışlardır. Bu çıkarımı sonrasında gelen (fehezemüühüm) de ki (fe) edatından anlamaktayız. Yine ayette yer alan *“içlerinden azı müstesna, yüz çevirdiler”* ifadesinden İsrailoğullarının büyük bir kısmının itaatsizlik gösterdiğini anlıyoruz. Bu da İsrailoğulları'nın disipline edilmesi gerektiğinin bir göstergesidir. Nitekim benzer koşullarda Bedir Gazvesi'ndeki Müslümanlar için geçerliydi. Hz. Peygamber(sav) yanındakileri tam bir bağlılık ve sadakate davet etmiş bunda da başarılı olmuştur (Bulut, 2024, s. 266).

Sabır kelimesi “engellemek, hapsetmek, sızlanmamak, darda tutmak, kendini acındırmamak, birisinden öç almak, birine kefil olmak gibi anlamlara gelmektedir (el-İsfehânî, 1412, s. 576). Kur’an-ı Kerim’in verdiği bu örneklerden Tâlût ve Câlût kıssasında İsrailoğulları’nın durumu özellikle Bedir ashabı için ibret alınacak bir hadisedir. Kıssada sabır kavramı ön plana çıkartılmıştır. Askerlerden ancak çok azı sabrederek hükümdarlarının emrine itaat etmişlerdir. (Yiğit, 2020, s. 503).

Bu kıssanın anlatıldığı ayetlerin indiği düşünülen dönemde Müslümanlar Bedir Gazvesi ile karşı karşıyaydılar. Benzer bir durum söz konusu idi. Bu kıssa ile Müşriklerin üç kat fazla sayıda olması onları gözlerinde büyütmemeleri ve sabır göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim Tâlût ve ordusu teslimiyet, sabır ve tevekkül gibi kriterleri yerine getirerek muvaffak olmuşlardı. Bedir ashabı bunu bir uyarı olarak algılamış ve savaşı kazanmanın ancak verilen emre itaat, zorluklara sabır göstererek olacağına kanaat etmişlerdir (Vatandaş, 2010, s. 108).

Buraya kadar bildirilenlerden anlaşılmaktadır ki Müminler iman ve itaat konusunda gevşeklik göstermediklerinde, sabırla mücadeleye devam ettiklerinde onlar için muvaffakiyet mutlakdır. Onların zafere ulaşmasının önünde herhangi bir engel yoktur. Zira bu iki unsur ile zafere götüren Allah’ın yardımına nail olurlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZIN ÇOĞA GALİBİYETİ'NİN TARİHSEL VE GÜNCEL TEZAHÜRLERİ

1. Siyer’de Kissanın Yansıması: Bedir, Uhud, Hendek, Mute ve Huneyn Savaşları

1.1. Bedir Savaşı

Tâlût kıssasının nazil olduğu dönem düşünüldüğünde Bedir savaşı öncesi Mü'minler savaşa teşvik etmek, karşısındaki düşman ne kadar güçlü olursa olsun inanıp Allah'a tevekkül içerisinde hareket edenlerin zaferi kazanacakları müjdesi verilmiş, yine zaferin Allah'ın yardım ve nusreti ile kazanılacak olduğu bildirilmiştir (Bakara, 2/246-252). Bu tam da Bedir Savaşı'nda Mü'minlerin ihtiyacı olan motivasyondur. Nitekim Mü'minler sayıca az olmalarının yanında düşmanında sayıca üstün olması, güçlü ve donanımlı olması bakımından daha güçlü duruyordu. Ancak bu güçsüzlük halinde bile tam bir teslimiyet, itaat ve iman neticesinde zafere ulaşmak Allah'ın yardımı ile mümkün hale gelmiştir.

Bedir Savaşı'nda “*Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da ‘Ben size art arda bin meleklerle yardım ediyorum’ diyerek cevap vermişti.*” (Enfâl, 8/9) ayetinde belirtildiği üzere melekler Müslümanlara yardım için gelmişler ve müşriklerle savaşmışlardır. “*Melekler, kâfirlerin yüzlerine ve artlarına vura vura ve ‘haydi tadın yangın azabını’ diyerek canlarını alırken görseydin*” (Enfâl, 8/50) ayetinde meleklerin Bedir’de fiilen savaştıklarını haber vermektedir. Ancak bazı tefsirlerde meleklerin manevi olarak Müslümanlara destek verdiklerini rivayet etmektedirler (Taberî, 6/23-29).

Rasûlullah, Bedir günü meleklerin yardıma gelmesiyle alakalı “*Şeytan hiçbir gün Arefe gününden daha zelil, daha hakir ve daha öfkeli görülmemiştir. Onun bu durumda olmasının sebebi o gün Allah'ın rahmetinin inmesi ve büyük günahları bağışlamasından dolayıdır ancak ona Bedir Savaşı'nda gösterilen bundan müstesnadır*” demiş, Rasûlullah'a ‘*Ey Allah'ın Rasulü, bedir günü ne görmüştü?*’ Rasûlullah (sav) “*Hz. Cebrail ve meleklerin Müslümanlara yardıma geldiklerini görmüş ve ben sizin görmediklerinizi, görüyorum diyerek müşrikleri bırakıp kaçmıştır*” buyurmuştur (Taberî, 9/224). Gıfâr kabilesinden bir kimsenin Bedir Savaşı'nda şahit olduğu olay şöyle rivayet edilmektedir: “Bedir günü amcamın oğluyla, Bedir vadisinin hâkim olduğu bir dağın üzerine çıktık. O zaman müşriktik. Felaketin kimin başına geleceğini gözlüyor ve yağma yapmak istiyorduk. Dağın tepesinde durduğumuz sırada at kışnemelerini işittiğimiz bir bulut yaklaştı. Bir kişi ‘Haydi Hayzum

(Cebrail'in atının adı) dediğini işittik. Yanımda bulunan amcaoğlum ödü koptu ve orada öldü. Ben de neredeyse helak olacaktım. Kendime zor hâkim oldum” (Taberi, 6/22).

Allah'ın (cc) inanan kimselere Bedir günü yardım gönderdiği ve onların kendilerinden sayıca çok olan Müşriklere karşı galip gelmesine dair birçok rivayet bulunmaktadır. Nitekim Mekke müşrikleri Bedir yenilgisinin sebebinin meleklerin yardıma gelmesine bağlamışlardır. Savaşın ardından Müslümanlara karşı yaşanan hezimetin şaşkınlığını üzerinden atamayan Ebu Leheb, Ebû Süfyan b. Haris b. Abdulmuttalip'e bunun nasıl olduğunu sorduğunda Ebu Süfyan Allah'a yemin olsun ki biz o insanlarla karşılaştık. Sanki onlar bizim omuzlarımıza binmişler, bizi diledikleri yere sürüp götürüyorlar ve bizden dilediklerini de esir alıyorlardı. Allah'a yemin olsun ki böyle olduğu için içimizden hiç kimseyi kınamadım. Zira bizler, gökle yer arasını dolduran alaca atlar üzerinde bulunan beyaz tenli adamlarla karşılaştık. Bunlar hiçbir şey bırakmıyorlar, hiçbir şey de bunlara karşı gelemiyordu” diyerek şaşkınlığını ifade etmiştir. Ebû Leheb ile Ebû Süfyan'ın bu konuşmasını duyan Ebû Râfi “Vallahi bunlar meleklerdir” demiş, Ebû Râfi'nin sözleri hoşuna gitmeyen Ebû Leheb onu darp etmiştir (Taberî, 6/23-24). Bu rivayetler dikkate alındığında Allah'ın (cc) melekleri fiziken düşmanın karşısına çıkarması hem maddi hem de manevi olarak savaştıklarını göstermektedir.

Bedir günü Mekkeli müşriklerin sayıca ve askeri teçhizat açısından üstün olmalarının onlara sağladığı psikolojik avantajın farkında olan Hz. Peygamber, üç yüz on üç kişiden oluşan Müslüman ordusuna “*Siz bugün, Tâlût'un Câlût'la karşılaştıkları Tâlût'un ordusunun sayısı kadarsınız*” diyerek sayıca az olmalarına rağmen müşriklere karşı galip geleceklerinin müjdesini vermiştir (Buhari, Kitabu'l-Meğazi, 6; Taberi, 6/20-29; Vakidi, 1/57).

Konumuz olan azların çoklara galip gelmesindeki en dikkate şayan nokta yukarıda zikrettiğimiz ve sadece birkaç örnek verdiğimiz hususun olduğu aşikârdır. Günümüz Müslümanlarının aynı muvaffakiyeti elde etmeleri için, izinde ve yolunda gitmeye çaba gösterdiğimiz Hz. Peygamber (sav) ve onun güzide ashabının gösterdiği bu inanç, itaat, sabır, samimiyeti ve fedakârlığı göstermeleri elzemdir. Bedir Savaşı'nın etkilerinden biriside Manevi anlamda yaşanmıştır. Bu zafer Müslümanların sebatını artırmıştır. Müslümanların Rasûlüllah (sav)'e olan bağlılık duygularını ve güveni artırmıştır. Kureys müşriklerinden İslam'a girenler dahi olmuştur. Bu zafer Mekke'den hicret edemeyen Müslümanlar için de

moral ve manevî güç kaynağı olmuştur (Sallâbi, 2012, s. 2/78). İşte tüm bunlar çalışmada konu aldığımız ayetin çerçevesinde düşünüldüğünde sahabe ve sonraki Müslümanlar için önemli olgulardandır.

1.2. Uhud Savaşı

Uhud Savaşı Müslümanlar açısından meşru müdafaa savaşıdır. Nitekim müşrikler Bedir'in intikamını almak ve Müslümanları yok etmek amacıyla Medine'ye saldırı girişimine karşı Hz. Muhammed (sav) ve Müslümanlar kendilerini savunmak istemişlerdir. Müşrikler, Bedir'den aldıkları dersle Müslümanlara karşı daha büyük bir askeri birlik hazırlamışlardı. Bu birliğin içerisinde Arabistan'daki diğer kabilelerden de destek alınmıştır (İbn Hişam, 1981, s. 3/85).

Hz. Peygamber savaş öncesi ashabı ile istişarede bulunmuş, netice olarak savaşın şehrin dışında yapılmasına karar verilmiştir. Ancak istişare sırasında Abdullah b. Übey Medine içinde savaş yapılmasını istemiştir. Onun istediği olmamasına rağmen savaşa katılmıştır. Ordu hareket etmiş ve Şeyhayn tarafında geceyi geçirmek için konaklamıştı. Sabaha karşı hareket eden ordu sabah namazını kılmak için durmuştu. Bu sırada İbn Übey, Hz. Peygamber (sav)'in gençleri dinlemesi ve kendisini dinlememesini bahane ederek ordudan ayrılmıştır. Onunla birlikte yaklaşık üç yüz kadar kişide Müslümanları yarı yolda bırakarak ordudan ayrılmışlardı (İbn Hişam, 1981, s. 3/88; İbn Sa'd, 1985, s. 2/39). Münafıkların ordudan ayrılmasından sonra Hz. Peygamber (sav) geri kalan 700 kadar askerle Uhud'a doğru hareket etti. Müşrik ordusu, Müslümanlardan daha önce gelip Uhud'a yerleşmiş, Hz. Peygamber (sav)'de ilerleyerek Uhud dağının yanındaki boğaza, vadinin dağa bakan yamacına karargâhını kurdurdu (İbn Hişam, 1981, s. 3/90).

Çalışmada konu aldığımız ayette olduğu gibi Hz. Peygamber (sav)'in savaş stratejilerinden en önemlisi verdiği kararları yerine getirmek ve Allah'a (cc) dayanıp güvenmekti. Nitekim her şey Allah'ın (cc) elindeydi. O'nun dilediği her şey mümkün olur. Uhud savaşı için birçok farklı strateji kullanan Hz. Peygamber'in en önemli stratejisi ordularını konumlandığı yerlerdi. Hz. Peygamber İslam ordusunun sırtını ve sağını dağın tepeleriyle, solunu ve arkasını ise boğazı kapatarak koruyordu. Müslümanlar düşmandan sonra gelmelerine rağmen savaş meydanının en iyi yerini almışlardı (Mübarek, 2009, s. 258).

Hz. Peygamber'in Uhud Savaşı için uyguladığı bir önemli stratejilerden biri de müşriklerin arkadan saldırılarını engellemek ve Medine'ye yönelik bir saldırıya önlem

almak amacıyla Abdullah b. Cübeyr veya Sa'd b. Ebi Vakkas komutasında elli kadar okçuyu Ayneyn tepesine yerleştirmesidir (İbn Hişam, 1981, s. 3/90; İbn Sa'd, 1985, s. 2/39). Bu strateji savaşın kaderini değiştirecek öneme sahiptir. Hz. Peygamber onlara: *“Bizleri (yirtıcı) kuşlar kapıyor görseniz de ben sizlere haberci gönderinceye kadar asla şu yerinizden ayrılmayın. Ve yine sizler, bizim düşman kavmini bozguna uğrattığımızı ve onları çiğnediğimizi görseniz de size ben haberci gönderinceye kadar yerinizden asla ayrılmayın.”* (Buhârî, “Kitabu'l-Cihadve's-Siyer”, 124)buyurmuştur.

Bu hadise İslam tarihindeki en ibretlik hadiselerden biridir. Harbin seyri Müslümanların mutlak zaferine doğru giderken, müşrikler dağılmış ve kaçışmaya başlamış, harp meydanını terk etmeye başlamıştı. Mücahitler geride bırakılan ganimetleri toplamaya başlamış, zafer neşesi ve sevinci Müslümanlar tarafından tekbirlerle ilan edilmekteydi. Ayneyn tepesinde görevlendirilmiş mücahitler de manzarayı izlemekteydi. Bir anlık ihmal ile müşirler dağılıyor, artık zafer bizim, buradaki vazifemiz bitti düşüncesi ve ganimet toplama hevesiyle birçoğu kendilerine verilen kesin talimatı unutmuş ve yerlerini terk etmeye başlamışlardı. Başlarındaki komutanları olan Abdullah b. Cübeyr (ra) Allah Resûlü'nün talimatını hatırlatmaya çalışarak ayrılmalara engel olmaya çalışmasına rağmen çoğunun ayrılmasına engel olamamıştı. O zaman henüz Müslüman olmamış olan ve müşrik ordusunun süvari birliğinin başında bulunan Halid b. Velid o tepeyi gözetliyor ve oradan saldırarak Müslümanların arkalarına dolanma fırsatını kolluyordu. Okçuların Allah Resûlü'nün emrine uymayıp tepeden ayrılmaları beklediği bu fırsatı karşı tarafa sunmuştu. Halid b. Velid emrindeki atlı birlikle saldırıya geçmiş, tepeyi terk etmeyen on civarında mücahidi şehit ederek Müslümanlara arkadan ve beklenmedik bir anda saldırınca harbin seyri değişmiştir. Neye uğradıklarını anlayamayan İslam askerleri dağılmıştı. Müslümanların bu dağılma hallerini gören müşrikler toparlanarak üstünlük sağlamışlardır. Bu hadise emre itaatsizliğin en acı neticelerinin göstergesi olarak tarihe geçmiş ve başta Hz. Hamza (ra), Mus'ab b. Umeyr ve yetmiş üç civarında ashabın şehit olmasına neden olmuştur. Uhud savaşında Hz. Peygamber psikolojik harp taktiklerini de kullanmıştır. Nitekim Uhud savaşında İslam ordusundan yaklaşık dört kat daha fazla olan müşrik ordusuna karşı askerlerini savaşa teşvik etmek ve morallerini yüksek tutmak için bir hitapta bulunmuştur. Ayrıca sabrettikleri sürece zafer kazanacaklarını ifade etmiştir (Ağırman, 1992, s. 161).

Sonuç olarak Azların çoklara galip gelmesinde hiç şüphesiz Allah'ın yardımı önemli bir yer tutmaktadır. Uhud Savaşı ile ilgili Yüce Allah *“hani sen mü'minlere, “Rabbinizin,*

indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun vekalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır.” (Âl-i İmrân 3/124-126) buyurarak Müslümanların düşmanın sayıca fazla olmasından dolayı umutsuzluğa ve korkuya kapılmamaları için güven vermek ve inançlarını korumaları amacıyla müjdelere vermiştir (Fazlurrahman, 1988, s. 1/530).

1.3. Hendek Savaşı

Müşrikler Bedir’in intikamı için giriştikleri Uhud Savaşında kısmen de olsa Müslümanlara karşı başarı elde etmişlerdir. Nitekim savaşın kendi lehlerine döndüğünü düşünerek rehavete kapılmışlardı. Netice itibari ile Müslümanların yenilgisi Mekke ve Medine civarındaki diğer kabilelerinde Müslümanlara saldırma isteklerini artırmıştı (İbn Hişam, 1981, s. 2/60).

Hendek Savaşı, Hz. Peygamber’in Bedir ve Uhud savaşlarından sonra müşriklerle yaptığı büyük savaşlardan birisidir. Hendek Savaşı hicretin beşinci yılında gerçekleşmiştir. Müslümanların son savunma savaşı olan Hendek, şehrin savunması amacıyla kazılan hendeklerden dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir (Bilmen, Trs., s. 6/2800). Bu savaşın diğer bir ismi de “Ahzâb Gazvesi”dir. Bu ismin verilmesinde düşman kuvvetlerinin Kureyşliler, Hayber Yahudileri, Gatafânîliler, Fezâreliler, Esedoğulları ve Süleymoğulları gibi birçok grubu ifade etmek için Kur’an’da “ahzâb” tabirinden dolayıdır (Belâzürî, 1996, s. 1/343; İbn Sa’d, 1985, s. 2/62). Ben-i Nadir Yahudileri, Hz. Peygamber’e karşı ihanetlerinden dolayı Medine’den sürgün edilmiş ve Hayber’e gitmişlerdi. Hayber’e gelenler arasında Huyey b. Ahtab ve bazı Yahudiler, Mekke’ye giderek Kureyşlileri peygambere karşı savaşmaya çağırdılar (İbn Hişam, 1981, s. 3/197). Ebu Süfyân, Yahudilerin Hz. Peygamber’e karşı savaşlarında ölünceye kadar yanlarında olduğunu ifade etmişti (Vâkidî, 1989, s. 2/442).

Hendek Savaşı Zilkade ayında gerçekleşmiştir. Savaş 10 ile 20 gün arasında bir kuşatma ile gerçekleşmiştir. Her iki taraf şehrin etrafına kazılan hendeğin kendi tarafından ok ve taş atarak karşılıklı çatışmalarla sürmüştür. Müşrikler ara ara hendeği geçme girişimlerinde bulunsalar da çok az sayıda kimselerin geçmesi ve diğerlerin hendeği geçememesinden dolayı olumlu netice alamamışlardır. Savaşın sonunda çıkan bir kasırga ile düşman kuvvetleri dağılmıştı (Vâkidî, 1989, ss. 2446-449). Hendek Gazvesi, Müşriklerin

yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Ben-i Kureyzalılar Müslümanları yarı yolda bıraktıkları gibi onları da yarı yolda bırakmışlardı. Aynı şekilde Gatafanlılarda savaş alanından ayrılmışlardı (Vâkidî, 1989, s. 2/488-489).

Hendek Savaşı'nda oldukça kalabalık bir ordu karşısında Müslümanların galip gelmesi, Uhud sonrası Müslümanlara karşı fırsat kollayan diğer Arap kabilelerinin de cesaretlerini kırmıştır. Hatta bazı Arap kabilelerinin İslam'ı öğrenmek için Medine'ye elçi gönderdiği aktarılmaktadır (Mahmudov, 2018, s. 173).

Netice olarak Müslümanlar ve münafıklar için bir imtihan olan Hendek Savaşı zorluk anında Hz. Peygamber'in emrine itaat edildiği takdirde, zorlukların üstesinden gelineceğini göstermiştir. (Ahzâb, 33/21-26). Diğer gazvelerde olduğu gibi bu savaşta da gerçekten inanarak ve adanarak savaştan bir topluluğun kendilerinden üstün topluluklara galip gelebileceği görülmektedir. Burada başarıyı ve zaferi getiren etkenlerin başında Rasûlullah (sav)'ın ashabı ile istişare ederek aldığı "Hendek" kararı, Müslümanların alınan kararlara tereddütsüz itaat etmeleri, inandıkları davaya ve dava arkadaşlarına sınırsız kenetlenmeleri ve Allah'ın yardımının kendileri ile olduğuna inanmaları neticesinde geldiği görülmektedir.

1.4. Mute Savaşı

Mute Savaşı (h.8), Bakara 249'daki "*Nice az bir topluluk, Allah'ın izni ile çok kalabalık bir topluluğa galip gelmişlerdir.*" ayetinin en net tezahürlerinden biridir. 3 bin mümin, 200 bin Bizans-Gassanî ordusuna karşı yapılan bir savaştır. Bu savaştan olarak azın çoğa galip geldiğinin göstergesi olarak ön plana çıkmaktadır.

Mute Savaşı; Rasûlullah (sav)'ın Busra emirine gönderdiği elçi Hâris b. Umeyr el Ezdî'nin (ra) Gassanî meliki tarafından Mute'de şehit edilmesi sonucu yapılan savaştır. 3 bin kişilik ordu sefere çıkarken komutanlık sırası Rasûlullah (sav) tarafından Zeyd b. Harise, Cafer b. Ebî Talib, Abdullah b. Revahâ şeklinde belirlenmişti. Daha sonra Allah Rasûlü (sav) "Eğer üçü de şehit olursa, Müslümanlar aralarından birini seçsin" buyurdu. Ordu yola çıktı. Müslümanlar Maân'da iki gün bekledi. Düşmanın çokluğu haber alınınca aralarında istişare ettiler. Medine'ye durumu yazalım ve yardım isteyelim diyenler oldu. Abdullah b. Revâha (ra) itiraz etti. 'Çıktığımız şey şehadet değil mi? Biz sayıyla değil, dinle (imanla) savaşırız. İki güzelliğinden biri bizimdir. Ya galip geliriz ya da şehit oluruz' dedi. Ordu Mute'ye ilerledi. Mute'de çarpışma başladı. Hz. Zeyd (ra) şehit oldu. Hz. Cafer (ra) sancağı devraldı. Sağ eli kesildi. Sancağı sol eline aldı. Sol eli kesildi. Sancağı kolları ile sarıldı. Sonra o da şehit

oldu. Sancağı Hz. Abdullah b. Revâha (ra) aldı. O da şehit oldu. Ordu bir an şaşırды. Sancağı Sâbit b. Arkam (ra) aldı ve bir emir seçin dedi. Hz. Halid b. Velid'i seçtiler. Akşama kadar savaş devam etti. Gece olunca Hz. Halid (ra) sağ kanadı sola, sol kanadı sağa, arkadaki süvarileri öne geçirdi. Bayrakları değiştirdi. Sabah olunca Rumlar, gece takviye gelmiş sandılar. Düşmanda moral bozukluğu oldu. Hz. Halid (ra) az bir çarpışmadan sonra düzenli bir şekilde ricat etti. Rumlar takip etmedi. Müslümanlar 12 şehit verirken, düşman kaybı 3 bin civarında oldu.

Vâkıdî'nin bu savaşa ait üç kritik tespiti vardır. Bunlardan birincisi sayı korkusu = Nehir İmtihanıdır. Bu konuda Vâkıdî der ki; Müslümanlar Maân'da durunca düşmanın sayısını işittiler. Kalplerine korku geldi. Bu Tâlût'un nehri gibiydi. Kim bu korku nehrinden içerse savaşa giremezdi. Abdullah b. Revâha içmedi. İkincisi Hz. Halid b. Velid (ra)'ın ricatı sonucunda gelen zaferdir. Hz. Halid (ra) o gün orduyu helakten kurtardı. Eğer savaşımaya devam etseydi, hepsi kılıçtan geçirilirdi. Ricatı hezimet değil, tedbir idi. Bu yüzden Rasûlullah (sav) ona "Seyfullah" dedi. Üçüncüsü 1'e karşı 66 mucizesidir. Bu konuda Vâkıdî şunu vurgular. Rumların 200 bini, Müslümanların 3 binini yutmalıydı. Ama Allah (cc) azlara sebat verdi. Bu, Bakara 249'un tasdikidir. Bu savaşta Müslümanlar galebe çalamadı ama mağlup da olmadı. Düşman, Müslümanların kuvvetini ve ölümden korkmadığını gördü. Bu Tebük'e giden yolun başlangıcıdır. Mute, hezimet değil, Şam'ın anahtarlarının ilk çevrilişidir. Vâkıdî'ye göre Mute Savaşı, 3 binin 200 bini psikolojik olarak yenmesidir. Silahla değil, sebatla. Bakara 249'daki "*Allah sabredenlerle beraberdir*" kısmı, Hz. Halid(ra)'ın taktiğinde tecelli etmiştir(Vâkidî, 1989, s. 2/755-757).Mute'de 3 bin, 200 bine karşı durdu. Eğer Allah'ın (cc) izni olmasa, bir saat bile dayanamazdı." (Taberî, 1968, s. 2/766-772).

Mute savaşı bize tam anlamıyla Tâlût-Câlût kıssasındaki azların çoklara galip gelmesini peygamberimiz'in (s.a.v) ashabında apa açık bir tezahürüdür. Zira sebat eden, inanan ve itaat edip sabreden bir avuç müminin kendilerinden sayıca çok fazla bir gruba galibiyetini gözler önüne sermektedir.

1.5. Huneyn Savaşı

Huneyn Savaşı (h.8) Mekke'nin fethinden sonra Hevâzin ve Sakîf kabileleri sıranın kendilerine geleceğini düşündüler ve beklemeyelim ilk biz saldıralım dediler. Hevâzin reisi Mâlik b. Afv, Sakîf ve diğer kabileleri topladı. Evtis vadisinde 4 bin savaşçı, kadın, çocuk

ve mallarını yanlarına alarak toplandı. Amacı; asker ailesini ve malını görsün, sonuna kadar savaşsın. Rasûlullah (sav) bu durumu haber alınca 10 bin fetih ordusu ve yeni Müslüman olan 2 bin Mekkeli ile Huneyn’e hareket etti.

Huneyn, Müslümanlar açısından bir başka imtihan vesilesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Azların çoklara galibiyetinin tersi, çokların kibre, gurura mağlubiyeti Huneyn’e giden ordu içinden bazıları; *“bugün artık azlık sebebiyle mağlup olmayız”* şeklinde konuşmuşlardı. Bu söz orduya yayıldı. Kalplere ‘kesrete’ (çokluğa) güven girdi. Bu durum Allah’ın (cc) razı olmadığı ve sevmediği bir durumdu. *“Hani Huneyn günü çokluğunuz size gurur verdi de size fayda sağlamadı”* (et-Tevbe, 9/25) Ayet sebebi net ortaya koyuyordu. İtimat sayıya olursa, sayı hezimete döner. İbn Kesîr, Tevbe 25. ayetin tefsirinde şöyle izahat vermektedir. Mute’de 3 bin kişi 200 bine karşı “Allah bize yeter” dedi, sebat etti. Huneyn’de 12 bin kişi 4 bine karşı” biz çoğuz” dedi, dağıldı. Zaferi veren sayı değil, Allah (cc) tır. Kalp sayıdan ve çokluktan medet umunca, Allah (cc) sayıyı alır(İbn Kesir, 1999, s. 2/344).

Düşmanın beklenmedik anda ansızın saldırması ile rehavete kapılmış olan Müslümanlar neye uğradıklarına şaşırılmış vaziyette sağa sola kaçışırken Rasûlullah (sav) katırını düşmana sürüyor ve şöyle nida ediyordu. *“Ene’n-Nebiyyu lâ kezib, ene’bnu Abdilmuttalib”* Hz Abbas (ra)’ta *“Ey Semure ehli! Ey Bey’atürriğvan ashabı”* şeklinde sesleniyordu. Bu sesi ilk duyan Ensar oldu. ‘Lebbeyk lebbeyk’ deyip döndüler. Önce 100 kişi toplandı, sonra dalga dalga geldiler(Vâkidî, 1989, s. 3/893). Bozgunda kalanlar yeni Müslüman olmuş olan Mekkelilerdi. Sebat edenler Bedir, Uhud, Hendek ehliydi. Yani nehirden içmeyen çekirdek kadro yine günü kurtarmıştı.

Huneyn Bakara 249’u zıddından gösterir. Yani çokluk, tevazu yoksa hezimettir. Mute 1’e 66’yı yendi. Huneyn de ise 12 bin kişi, 4 bine karşı önce bozguna uğradı. Bakara 249’da ki nehir, Mute’de “sayı korkusu” oldu. Huneyn de “sayı kibri” oldu. İbn Teymiyye, Huneyn ile ilgili şu analizi yapmaktadır. “Huneyn ümmete derstir. Zafer, kalabalıkta değil, Allah’a (cc) fakr iledir. Mute’de fakr vardı, 3 bin kazandı. Huneyn’de istiğna vardı, 12 bin dağıldı. Sonra fakra dönünce yine kazandı.”(İbn Teymiyye, 1986, s. 5/86-88)

İbn Âşûr ise Tevbe 25. ayetin tefsirinde konuya psikolojik açıdan yaklaşır ve şöyle der. “Bu ayet, liderlik psikolojisi. Rasûlullah (sav) kaçmadı, katırını ileri sürdü. Bu, komutanın ‘sebât-ı merkezî’ olmasıdır. 12 bin kişi, bir kişinin sebatına tutundu. Çekirdek kadro dağılmazsa kitle toplanır. Huneyn’de tezahür eden sünnetullah budur”(İbn Âşûr, 1984,

s. 10/176-180). Bize göre İbn Âşûr'un yukarıda geçen yorumlarında kast ettiği çekirdek kadro Bakara 249'da ifade edilen başka bir deyişle şartlara uyan kadrodur.

Elmalılı ise bu ayetin tefsirinde ümmete şu çağrı ile seslenir. “Ey ümmet! Huneyn her devirde olur. Teşkilat büyüyünce ‘artık bizi kimse yenemez’ dersiniz. İşte o an yenilirsiniz. Çünkü Allah (cc) şirk koşanı sevmez. Sayıya güvenmek, gizli şirktir. Mute’de “*Lâ havle*” vardı, 200 bine karşı 3 bin kazandı. Huneyn’de “*nahnu ekser*” vardı, 12 bin dağıldı. Sekine, “*Lebbeyk*” diyene indi”(Yazır, 1992, s. 4/2521-2526). Bu ifaderi ile Elmalılı aslında konunun özünü çok net bir şekilde ifade etmektedir. Bakara 249’da geçenlerin temsilini çok veciz ifadelerle ortaya koymuştur.

Nihayetinde bütün müfessirler, Huneyn Gazvesi’ni sadece sayısal çoğunluğa güvenmenin yanlışlığını gösteren ilahi bir ders olarak kabul ederler. Zira Yüce Allah’ın katındaki zafer ölçüsü asla değişmemektedir. Mûte Savaşı’nda Müslümanlar sayıca az olmalarına rağmen, dünyalık beklentilerden uzak durmaları ve savaş meydanında gösterdikleri sarsılmaz kararlılık neticesinde manevi bir zafere ulaşmışlardır. Buna mukabil Huneyn’in ilk safhasında, askerin çokluğuna güvenilmiş ve bunun getirdiği bir gurur neticesinde geçici bir bozgun yaşanmıştır. Ancak yine Huneyn’de, hatanın fark edilip Allah’a yönelmesi ve kalplere ilahi bir sekine indirilmesiyle yeniden zafere erişilmiştir. Dolayısıyla yaşanan bu tarihi tecrübe, az bir topluluğun çok olan tarafa galip geleceğini müjdeleyen Bakara Suresi 249. ayetindeki ilahi hakikatin farklı bir şekilde tezahür etmesinden başka bir şey değildir.

2. Raşit Halifeler Döneminde Bakara 249. Ayet Çerçevesinde Zafer Örnekleri

2.1. Yermük

Müslümanlar, zorlu geçen Mekke döneminin ardından Yesrib’e hicret ederek yeni bir başlangıç yapmışlardı. Her ne kadar Mekkeli müşriklerin zulmünden kurtulmuşlarsa da Mü’minler darlık ve zorluklar yaşamaya devam etmişlerdi. Hicretin ikinci yılında Müşriklerin ve Yahudilerin inkârlarına karşı bedensel çarpışmaya dönüşmüştür. Mü’minlerdarlık ve zorluklara karşı gösterdikleri sekinet, sabır ve sebat unsurlarını bedensel çatışma ortamı olan savaş anında da göstermiştir. Onların bu tutumlarına karşın Allah’ın Mü’minlere yardım etmesi Bakara 249. Ayetin yansıması olan “sünnetullah” yasasının tezahürü olarak tecelli etmesidir.

İlk halife Hz. Ebu Bekir (ra) zamanında başlayıp ikinci halife Hz. Ömer (ra) zamanında yapılan Yermük savaşı (M.636) çalışmamıza konu olan ayette zikri geçen bu kıssaya örneklik teşkil etmektedir. Olay şöyledir: Kayser Heraklius Antakya’da büyük bir ordu topladı. “Ya şimdi çıkarız ya da Şam gider” diyerek kardeşi Theodrik ve komutan Mahan kumandasında 200 bin kişik bir ordu hazırladı. Amacı Müslümanları Şam’dan atmak, Arabistan’a kadar geri sürmektir. Müslümanlar da müdafa için Yermük’te toplandı. Bu savaş “*nice az bir topluluk, Allah’ın izni ile çok kalabalık bir topluluğa galip gelmişlerdir*” (el-Bakara, 2/249) ayetinin Raşit Halifeler dönemindemeydana gelip Şam’da tecelli ettiğinin göstergesidir. Mute 1’e 66 idi, Yermük 1’e 5-8 arası. Ama Yermük’ün farkı Bizans’ın kalbinin kırılmasıydı.

Bakara Suresi 249. ayetinde beyan edilen “azın çoğa galibiyeti” ilkesinin İslam tarihindeki en berrak tecellilerinden biri de Yermük Savaşı’nda yaşanmıştır. Ağustos sıcağının kavurduğu bir vasatta Bizans ordusu, Müslümanları vadinin susuz tarafına hapsederek su kaynaklarını tamamen kendi kontrolü altına almıştır. Yaşanan bu hadise, adeta Tâlût’un nehir imtihanının Yermük meydanındaki bir benzeridir. Nitekim askerin içinde bu amansız sıcakta düşman ordusuna karşı durulamayacağını söyleyenlerin çıkması, kıssada geçen “Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yoktur” sözünün asırlar sonraki bir yankısı niteliğindedir. Bu kritik eşikte Hz. Halid b. Velid, nehir imtihanındaki tasfiye durumunda olduğu gibi susuzluğa sabredip sebat gösteren muhlis savaşçılarla yola devam etmek istemiştir.(Taberî, 1996, s. 3/398) O dönemde Şam bölgesinde bulunan beş ayrı Müslüman ordusunu tek bir bayrak altında toplayan Hz. Halid, böylece Bakara 249. ayetinin zafer için aradığı birlik ve beraberlik şartını sağlamıştır. Zira bilinmektedir ki, kuru bir kalabalık inançta ve hedefte birliğe dönüşmedikçe sadece bir zayıflık sebebidir. Hz. Halid (ra), daha sonra bu orduyu otuz altı ayrı birliğe bölerek her birinin başında “Nice az topluluklar, Allah’ın izniyle büyük topluluklara galip gelmiştir” ayetini okumuş ve askerlerine şu tarihi hatırlatmada bulunmuştur: “Bizler bugün otuz altı ayrı az topluluğuz (fietinkalîletin), karşımızdakiler ise tek bir büyük kalabalık (fietinkesîre) halindedir.” Onun bu basiretli hamlesi ve ordunun gösterdiği sarsılmaz iman, tıpkı Tâlût’un ordusundaki yakın ehli gibi, maddi imkânsızlıklara rağmen ilahi yardımın kapısını aralamış ve az bir askeri topluluğun devasa bir orduya galebe çalmasını sağlamıştır.(İbn Kesir, 1999, s. 7/8).

Vâkıdî bu hususu şöyle anlatmaktadır. Hz. Halid bu savaşta üç taktik yaptı. Bunlar Orduyu hilal şeklinde dizdi, arkaya hendek. Kaçış yok. Bu sabrı fiziki hale getirmektir.

Çadırları söktürdü, kadınlara sopa verdi. Kaçan erkeği kadın dövsün. Nehre kaçan, kadından dayak yer. Bu psikolojik nehir.4 bin kişilik “ölüm mangası” kurdu. Kendisi başlarında. “Ya şehadet ya zafer”(el-Vâkıdî, 2016, ss. 96-102)

Yermük Savaşı’nda tecelli eden ilahi ölçülerin daha iyi kavranabilmesi adına, İslam âlimlerinin bu zafere dair yaptıkları tefsir ve yorumlar büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu doğrultuda meşhur tarihçi İbnü’l-Esîr, savaşın altıncı gününde aniden zuhur eden şiddetli bir toz fırtınasına dikkat çekmiştir. Rüzgârın müminlerin arkasından eserek Bizans askerlerinin gözlerini açamaz hale getirdiğini belirten müellif, Hz. Halid b. Velid’in bu durumu “Allah’ın yardımı geldi!” diyerek bir hücum fırsatına dönüştürdüğünü nakleder. Neticede Bizans ordusu uçurum ile Müslüman askerler arasında sıkışmış ve binlercesi bu uçurumlardan yuvarlanarak helak olmuştur. Bu tarihi hadise, fiziki şartların ötesinde ilahi inayetin inancına sadık kalan azın yanında nasıl saf tuttuğunu açıkça göstermektedir.(İbnü’l-Esîr, 1399, s. 2/394)

Meseleyi sünnetullah kavramı etrafında tahlil eden İbn Teymiyye ise Yermük’ü, Bakara Suresi 249. ayetindeki ilahi kanunun tabii bir neticesi olarak görmektedir. Ona göre düşman ne kadar kalabalık, müminler de ne kadar az olursa olsun, şayet kalplerdeki ihlas tam ise az olan topluluk daima çok olana galip gelecektir. Hz. Halid’in ordusunda çokluğa güvenme gururu yerine, Allah’a karşı tam bir muhtaçlık bilinci hâkim olduğu için, tabiat hadiseleri ve rüzgâr bile onlara birer görünmez asker olmuştur. Tıpkı Tâlût’un nehir imtihanında olduğu gibi, nehir her devirde akmaya devam etmektedir; o günün imtihanı kavurucu sıcak ve susuzluk iken, bugünün imtihanı ise nefisleri esir alan dünyevi konforlardır. İşte bu manevi nehirlerden içmeyip iradesine sahip çıkanlar daima kazananlar olacaktır. İbn Teymiyye’ye göre Hz. Halid’in dağınık kuvvetleri bir araya getirerek sağladığı inanç birliği (vahdet) olmasaydı, kuru kalabalıkların (kesret) hezimete uğraması kaçınılmazdı.(İbn Teymiyye, 2025, s. 28/442).

Son olarak Elmalılı Hamdi Yazır da Yermük’ü adeta Tâlût kıssasının asırlar sonra tecelli eden bir tezahürü olarak nitelendirir. Bu benzetmede Hz. Halid, ordusunu manevi bir terbiyeden geçiren Tâlût’a; Bizans ordusunun sıkışıp helak olduğu uçurum ise Câlût’un adaletle vurulan başına denk gelmektedir. Elmalılı’ya göre Yermük’teki otuz altı bin kişilik Müslüman ordusu, aslında Tâlût ile nehri geçen ve Bedir’de Rasulullah (sas) ile saf tutan üç yüz on üç adanmış müminin bir devamıdır. Asırlar geçip rakamlar büyüse de Allah’ın zafer

kanunu asla deęiřmemiř; nusret, zorluklara karřı sarsılmaz bir sebatla sabredenlerin hissesine dūřmūřtur.(Yazır, 1992, s. 2/878).

2.2. Kâdisiye Savaşı

Azların oklara galibiyetinin tezahūr ettięi bir bařka savař, Kâdisiye Savařıdır. Bu savař, Bakara 249’un İran cephesindeki tezahūrudūr. Yermūk Bizans’ı, Kadisiye Sasani’yi bitirmiřtir. Bu savařta sūnnetullah nasıl iřledi?

Hız. Sad (ra) yola çıkarken Hız. Ŗmer (ra) ona bir mektup yazdı. “*Ey Sad, sen dūřmanı sayınla yenemezsin, silahınla da yenemezsin. Sen onu Allah’a itaatinle, onların isyanıyla yenersin. Gūnahta eřit olursanız, okluk sebebiyle onlar size galip gelir.*” Bu mektup, Bakara 249’un devlet bařkanı dili ile izahıdır(Taberî, 1996, s. 4/7).Kadisiye savařında da sūnnetullah (nusret) tezahūr etmiřtir. Dūřmanda o gūnūn teknolojik ve psikolojik Ŗstūnlūęū gibi gōzūken filler taktik ve ihlas karřısında çaresiz ve hūkūmsūz kalmıřtır. 33 fil, 3 bin okçu ile bitti. Sabır olmadan yardım gelmez. Ŗ gūn sabreden Mūslūmanlara dōrdūncū gūnū rūzgār yardımı gelmiř ve avantaj saęlamıřtı. Hız. Sad rahatsızlıęı sebebiyle kōřkūn damından savařı sevk ve idare ediyordu. İtaat řahsa deęil, emirlik makamınadır. Sad (ra) bedenlen kalkamadı, ordu kalktı. Mūslūmanlar, dūřman karřısında 1’e 4 oranında olmalarına karřı savařı kazandılar. Bu savař neticesinde Irak fethedildi. Rūstem, ordusunu Fırat’ın Ŗte yakasına kurdu. Arada nehir var. Kōprūleri attı. Mūslūmanlara “gelirseniz sizi suya gōmeriz” mesajı veriliyordu. Bu Tālūt’un nehrinin Kâdisiye versiyonu. Bir dięer engel dūřman ordusundaki 33 fildi. Araplar Ŗmūrlerinde ilk defa savař alanında fil gōrūyordu. Atlar Ŗrkūyor, saflar bozuluyordu. Savařın ikinci gūnū filler yūzūnden Mūslūmanlarda daęılmalar gōzūktū. Bu an “Lâ tākatenâ” anıydı. Hız. Saad (ra) areyi buldu. Okulara filleri gōzūnden vurun emrini verdi. Eř’as b. Kays’afillerin hortumunu kesin emrini verdi. Filler geri kaçınca kendi ordusunu ezdi(Taberî, 1996, s. 4/8).

Rařit halifeler dōneminde meydana gelen bu Kadisiye savařı da gōstermektedir ki Bakara 249. ayette yer alan ve Mūslūmanlar için gerekli olan iman, itaat ve sabır zafere gōtūrmūřtur.

2.3. Nihâvend

Hız. Ŗmer (ra) devrinde (h.21) Feth’l-Fūtūh diye isimlendirilen Nihavend savařı azların oklara galip gelmesinde sūnnetullahın tecelli etmesinde konumuza Ŗrneklik teřkil eden bir hadisedir. Sasani’yi bitiren, İran’ın kapılarını İslāma aan bir savařtır. Oran 150

bine, 30 bin şeklinde yine inananların aleyhine gözüke de sonuç biiznillah zaferle tecelli etmiştir.

Sasaniler Nihâvend önüne hendek kazdılar. İçine demir kazıklar çaktılar. Askerlerini kaçmasınlar diye zincirle birbirlerine bağladılar. Planları ölüm pahasına savaşmaktı(Belâzürî, 1996, s. 303).Savaşın ikinci günü, İslam ordusu komutanı Nu'mân b. Mukarrin (ra) bir strateji olarak sahte ric'at kararı verdi. Geri çekiliyoruz diye bağırın emrini verdi. İslam askerleri yavaş yavaş çekilmeye başlayınca, Sasaniler sevindi. Korktular kaçıyorlar diyerek zincirleri çözdüler ve hendeklerden çıkarak takibe başladılar. Bu, Davud'un sapanı. Silah değil, akıl. Câlût'u meydana çekti. 3. günü savaş kızıştı. Nu'mân b. Mukarrin (ra) ilk safta şehit oldu. Ben ölürsem Huzeyfe komutan olsun diye vasiyet etmişti. Huzeyfe (ra) komutayı devraldı. Ordu dağılmadı savaşmaya devam etti(İbn Sa'd, 1985, s. 6/17).Sasani ordusu dağıldı. 100 bin ölü bıraktılar(Taberî, 1996, s. 4/120).

Sonuç olarak, Sasani devleti bitti. III. Yazdicerd kaçtı. 400 yıllık devlet çöktü. İran'ın kapısı açıldı. Beş yıl içinde Hemedan, Rey, İsfahan, Azerbeycan fethedildi. Savaşın ismi "Fethu'l- Fütuh" kaldı(İbn Haldun, t.y., s. 2/542).

Hiz. Ömer zafer haberini alınca Medine'de minbere çıktı "Bugün İran'ın beli kırıldı. Artık sizden korkacaklar" dedi. Sonra şükür secdesi yaptı. Nihavend, Bakara 249'un İran'da tecellisi oldu. 30 bin, 150 bini yendi. Komutan şehit oldu ama komuta bozulmadı, sabır bozulmadı. Ayet İran topraklarında tecelli etti(Taberî, 1996, s. 2/773).

Yermük Rum'un, Kâdisiye Acem'in Yermük'üdür. İkisi de Tâlût'un 313'ünün ruhudur. Rüstem Câlût'tür, Sa'd (ra) Tâlût'tür. Filler Câlût'un zırhıdır. Ok, Hiz. Davud'un sapan taşıdır(Yazır, 1992, s. 2/878).Netice olarak inananlar arasında imanî ve itaatî şartlar yerinde ve zamanında tesis edilirse "sünnetullah" muhakkak tahakkuk edecektir.

3. Modern Dönemden Bakara 249. Ayeti Çerçevesinde Zafer Örnekleri

3.1. Çanakkale Savaşı

Azların çoklara galip gelmesi hakkında Kur'an'da birçok örnek açık bir şekilde verilmiştir. Tâlût ve Câlût Savaşı, Bedir Savaşı, Uhud Savaşı bunların en başta gelenleridir. Bu olaylar hakkında Mü'minlerin dua etmesi neticesinde Allah'ın ilahi yardımları sayesinde kendilerinden sayıca üstün ve teçhizat bakımından kendilerinden oldukça güçlü kâfirlere karşı zafer elde edildiği zikredilmektedir (Bakara, 2/249).

İlahi yardım için gerekli olan şeyler iman, itaat, sabır ve sebat göstermek olduğunu daha önce zikretmiştik. Hz. Peygamber döneminde yapılan savaşlarda gerekli olan duygu, düşünce ve inancın olması kendilerine ilahi yardımın gelmesinde etkili olmuştur.

Hız. Peygamber'den asırlar sonra bir milletin yeniden doğuşu diyebileceğimiz Çanakkale Savaşı, neredeyse dünyaya karşı bir avuç insanın verdiği mücadelenin örneğidir. Çanakkale Savaşı i'lâ-y-ikelimetullah adına verilen en önemli mücadelelerden birisidir. Nitekim bu savaşta İslam'ın hakikatının insanlıkla buluşmasını engellemek isteyen kâfir zihniyet karşısında bir duruş gösterilmiştir. Adeta İslam'ın son kalesi konumunda olan Çanakkale geçilseydi, şu an İslam beldesi olan bazı bölgelerde zulüm hüküm sürecekti. Bu duygu ve düşünceler altında azların çoklara galip gelmesi başlığı altında Çanakkale Zaferi ele alınmıştır.

Bazı savaşlar vardır ki yapıldıkları bölgeyle sınırlıdır. Etkileri ve sonuçları sadece orayı ilgilendirir. Bu savaşların gayeleri sıradan sayılabilir. Ancak bazı savaşlar da vardır ki bunlar evrenselidir. İnsanlığın büyük bir kısmını ilgilendirir, etkiler. İşte Çanakkale Savaşı evrensel bir savaştır demek mümkündür. Çünkü nedenleri ve sonuçları açısından birçok milleti ilgilendirmektedir. Bu Savaşta, Türkler, İngilizler, Fransızlar, Yeni Zelandalılar, Almanlar, Ruslar, Avustralyalılar ve daha birçok bölge olumlu ve olumsuz etkilenmiştir. Çanakkale, maddi ve manevîolarak insanlığa ağır kayıplar yaşatan bir savaştır. Savaşın tarihi seyrinden çok insanlığa bıraktığı olumlu ve olumsuz etkileri üzerine yoğunlaşmıştır(Görgülü, 2014, s. 61).

Hak ve batılın mücadelesinin simge hadiselerinden birisi Çanakkale Savaşı'dır. Anadolu'yu yani İslam'ın hüküm sürdüğü toprakları kendilerinin anavatanı olarak gören Batılı devletler akın akın Çanakkale'de savaşmak için gelmişlerdir(Sofuoğlu, 2007, ss. 30-32). Çanakkale Savaşında cephede ve cephe gerisinde maddi ve manevi birçok çalışma yürütülmüştür. Erkeklerin cephede verdiği mücadelenin yanında kadınlarda cephe gerisinde faaliyet göstermiştir. Savaş öncesi İstanbul Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, kadınlara savaşta maneviyatı ön plana çıkartmak için "Vatan yalnız silahla müdafaa olunmaz. Müdafaanın bir de manevi olan kısmı vardır" çağrısını yapmıştır (Sabah Gazetesi, 13 Mart 1915).Düşman birlikleri Çanakkale'den geçmeyi kolay sanmalarından dolayı bir deniz savaşı olarak planlanmıştı. Ancak boğazın Nusret Mayın Gemisi'nin döşediği mayınlarla kapatılması, düşmanı kara savaşına itmiştir. İşte bu da savaşın seyrini değiştirmiştir(Çulcu,

2004, ss. 92-96). Böylece deniz savaşları sona ermiş ve şiddetli bir kara savaşı başlamıştır. Osmanlı ordusu bu kara savaşında adeta ölüm kalım mücadelesi vermiş ve bir milletin büyük bir zafer kazanmasını, her tarafa “Çanakkale Geçilmez” yazısını yazmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti’nin zayıflamasıyla Anadolu halkı Millî Mücadele hareketine girişmiştir. Bilindiği üzere savaşlar maddi ve manevi güçler ile gerçekleşmektedir. Maddi güç insan sayısı ve silahlı gücü ifade ederken, manevi güç talimve terbiye, millet ve vatan sevgisi, kahramanlık, azim ve kararlılık gibi olguları ifade etmektedir. Milli mücadele ve Çanakkale Savaşı’nın kazanılmasında hiç şüphesiz manevî güç ile mümkün olmuştur(Obuz, 2021, s. 147).

Çanakkale Savaşı’nda maddi imkânsızlıklar net bir şekilde bilinmekteydi. Hal bu iken bu savaşın maddi güç ile kazanıldığını söyleyemeyiz. Çanakkale’deki Osmanlı askerleri kendilerini maddi tüm olumsuzluklara hazırlamıştı. Osmanlı askerlerini düşmanın Çanakkale boğazını geçmesi halinde Osmanlı’nın ve hilafetin başkenti olan İstanbul’u ele geçirmesi düşüncesi manen sarmıştı(Türkgeldi, 1987, s. 117).

Çanakkale savaşı yaklaşık bir yıl kadar sürmüş, bu savaşın 8 aylık kısmı ise karada gerçekleşmiştir. Kara savaşında cephenin önündeki askerlerin moralini diri tutan en önemli şey maneviyat olmuştur. Ruşen Eşref Mustafa Kemal Paşa’nın Bomba Sırtı vakası ile ilgili hatıralarında cephenin önündeki askerlerin durumunu anlatmaktadır: “*Mütekabil siperler arasında mesafemiz sekiz metre, yani ölüm muhakkak, muhakkak... Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına kâmilan düşüyor, ikincidekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar şayanı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir fütur bile göstermiyor; sarsılmak yok! Okumak bilenler ellerinde Kuran-ı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler kelime-i şahadet çekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerlerindeki ruh kuvvetini gösteren şayanı hayret ve tebrik bir misaldir. Emin olmalısınız ki Çanakkale muharebesini kazandıran, bu yüksek ruhtur.*”(Eşref, Ankara, s. 29).

Çanakkale Savaşı’nın düşman tarafından kazanılması neticesinde ihtilaf devletlerinin İstanbul’un fethinin sembolü olan Ayasofya’yı yeniden kutsal törenlerle kiliseye çevirmeleri ve Osmanlı Devleti’ne son verilmesi anlamına gelmesi Osmanlı askerlerinin manevi yönden etkilemekteydi(Tansel, 1987, s. 69). Çanakkale’deki Osmanlı askerleri neredeyse maneviyatla giyinmiş, karınlarını maneviyatla doyurmuş, silahlarına kurşun yerine

maneviyat yüklemiş bir halde idiler. Öyle ki cephede açlıktan ve soğuktan şehit olan askerler bulunmaktaydı(Özdemir, 2010, s. 175). Tüm bu olumsuzluklara rağmen Çanakkale İslam ordusu, azların çoklara galip gelmesi şuuru ile hem denizi hem de karayı düşmana kapatmıştır.

Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasında askerlerin gösterdiği kahramanlıklarda önemlidir. 18 Mart günü Seyit On Başı'nın 215 okkalık top mermisini tek başına kaldırarak namluya yüklemesi buna en bariz örnektir. Onun böylesi insanüstü bir güç göstermesindeki tek kaynak inanç ve maneviyat olmuştur. Seyit On Başı iman gücüyle yaptığı bu hareketle savaşın seyrini değiştirmiştir. Çanakkale'de Osmanlı ordusu karada 57 bin deniz muharebesinde 179 bin olmak üzere toplamda 211 bin şehit vermiştir(Aytepe, 2000, s. 2).

Çanakkale Savaşı'nın maneviyat ile kazanıldığı düşman tarafından da kabul edilmiş hakikattir. Nitekim İngiliz General Hamilton, savaşta Türk askerlerinin büyük bir maneviyata sahip olduğunu, insanın ruhunu yenmenin ise mümkün olmadığını aktarmaktadır. Ayrıca bu şartlarla oluşan bir ordunun hiçbir ordu tarafından yenilemeyeceğini aktarmaktadır. Bu konuda savaşın en kızgın olduğu bir günde Türkler üzerine bin sekiz yüz şarapnel atılarak, on binlerce piyade mermisi attıklarını ve aylardır gece gündür Türk mevzilerini bombalamalarına rağmen askerlerin asla yılmadığını ve maneviyatlarının sarsılmadığı söylemiştir (Niyazi, 1998, s. 514).

Çanakkale Savaşı da bize göstermektedir ki; azlar sayılan şartlara uyarak, yani Bakara 249'un bize öğrettiği iman, itaat ve sabır sayesinde mağlup olmamışlardır.

3.2. Filistin

İman, en büyük nimettir. Bu nedenle bu konudaki imtihan da çetin olmaktadır. Hayat imtihanı inananlar için her zaman zor olmuştur. Birtakım Müslümanlar sırf “Rabbimiz Allah” dedikleri için zulümlere maruz kalmakta, yurtlarından çıkarılmışlardır (el-Hac, 22/40). İslam tarihi boyunca da birçok Müslüman topluluk yaşadıkları topraklarda türlü zorluklara ve zorbalıklara katlanmak zorunda kalmışlardır. Onlar için en önemli olgu Allah'ın kendilerine yardım edeceği kanaatidir. Nitekim Hz. Peygamber'in ashabı da imanları ve kutsal değerlerini menfaat ve rahatlarının üstünde görmüşler, kutsal değerler uğruna dünyalık çıkarlarını feda etmeyi göze almışlar, büyük acı ve sıkıntılara katlanmışlardır. Allah'ın yardımı ne zaman gelecek derken de, asla çaresizlik, imanda tereddüt ve acizlik içerisine düşmemişler, ellerinden gelenleri yaptıktan sonra “şüphesiz

Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder.” (el-Hac, 22/40) ayetinden hareketle, o yardımı bekleyerek, mücadelelerini sürdürmüşlerdir (Kapukaya, 2011, s. 182). Burada bahsi geçen geçmiş toplulukların bir örneği de günümüzde Filistin’de yaşanmaktadır.

Günümüz Müslümanlarının en önemli davası “Filistin Davası”dır. Filistin’de Siyonistlerin işgal planları 1897 yılında İsviçre’nin Basel şehrinde toplanan Birinci Siyonizm konferansında ilk kez gündeme gelmiştir. Siyonist yerleşim planının amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

a. Uygun esaslara göre Yahudi tarım ve sanayi işçileri yoluyla Filistin’i sömürmeye çalışmak.

b. Uluslararası Yahudiliğin düzenlenmesi ve bulunduğu ülkenin kanunlara uygun olarak ulusal ve uluslararası örgütler vasıtasıyla birbirine bağlanması.

c. Yahudi ulusal bilincinin güçlendirilmesi ve beslenmesi

d. Siyonizm’in amaçlarını gerçekleştirmek ve resmi onayları alabilmek için temel adımların atılması (Alhalili, 1979, s. 108).

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları Batı’nın durmak bilmeyen saldırıları ile özellikle Müslüman topraklarında sömürgeci faaliyetlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde özellikle Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını parçalama ve sömürmek amacıyla kendi aralarında gizli antlaşma ve planlar yapmışlardı. Bu planlardan birisi de İngiltere’nin 1917 yılında tarihte Belfor Vaadi olarak bilinecek olan Siyonist hareketin Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devleti kurma sözü vermesidir.

İngiltere’nin 19. Asırda Arap dünyasındaki birçok toprağı işgal etmek istemesi ve Belfor Vaadi olarak bilinen Siyonist harekete Filistin toprağı üzerindeki Yahudi bir devlet kurmalarına yardım sözünü gerçekleştirmek istemiştir. Bu doğrultuda Yahudiler Filistin’e göç ediyordu. Yahudiler dünyanın dört bir yanından akın akın bölgeye geliyordu. Göç eden Yahudiler küçük yerleşim yerleri kuruyorlardı. Bölgedeki Yahudilerin 1918’de 55 bin olan nüfusu, 1948’de 650 bine ulaşmıştı (Salih, 2002, s. 20).

Yahudilerin bu girişimleri karşısında Filistinliler ve bazı Araplar tarafından protesto edilse de bölgede hâkimiyet sağlayan İngilizler bunları çok dikkate almamışlardı. İngilizlerden destek alan Yahudiler ve işgalciler zamanla silahlı saldırıya geçmişlerdi. Filistinlilere uygulanan şiddet karşısında bazı Filistinliler bölgeyi terk etmeye başlamışlardı.

Bölgede yaşanan bu işgal girişimine karşı 1936 ve 1939 yıllarında Filistinler büyük ayaklanma girişiminde bulunmuşlardır. 1947 yılında ise Filistinlilerle işgalci Yahudiler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştı. Bu gelişmeler üzerine İngiltere bölgeden çekilmiş, BM 181 No.lu karara göre Yahudiler ve Filistinler bölgeyi paylaşacaklardı. Bu paylaşımda Filistinler bölge topraklarının %43'ü, Yahudiler ise % 56'sına hâkim olacaktı. Geriye kalan Kudüs ve Beytüllahim şehirleri uluslararası gözetim altında tutulacaktı (Hamed, 2015, ss. 21-22).

Filistinliler ve Yahudiler arasında çıkan çatışmaların bastırılması, İngilizlerin Yahudilere yardım etmesi ve bu durum sonunda her iki toplum, 1948'den itibaren Arap-İsrail savaşının tarafı kılınmıştır (Armaoğlu, 1989, ss. 89-96). Tüm bu girişimler ve çatışmalar altında 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti kurulmuştur (Süer ve Atamaca, 2006, ss. 31-33).

Bölgede İsrail devletinin kurulması ile Filistinliler azınlık durumuna düşmüştür. İsrail Devleti komşu Arap ülkelerinin kendisine savaş açmasını lehine çevirmiştir. İsrail'in lehine sonuçlanan bu durum daha da güçlenmesine neden olmuştur. Bunun akabinde bölgedeki Filistinli halk baskı ve zorbalıkla bölgeyi terk etmeye zorlanmıştır. Bu baskılar neticesinde bölgede yaklaşık 160 bin Filistinli kalmıştır. Bu sayının ne denli az olduğu, 1946 yılında Bölgedeki Filistinlilerin nüfusu yaklaşık 1.3 milyon kadar olmasından anlaşılmaktadır(Said, 1992, s. 134).

İsrail'in milli devlet kurma arzusu gerçekleşmiş, ancak bununla yetinmeyip tüm Filistin topraklarını Yahudi devletine dâhil edilmesi planını gerçekleştirmek için askeri güç kullanarak Araplardan arındırmaya çalışmıştır (Doğan, 2021, s. 84). Ancak savaş sonrası Filistinliler evlerine geri dönmeye başladılar. Hatta ilk on yılda neredeyse nüfuslarını ikiye katladılar. Günümüzde bu sayı İsrail kaynaklarında yaklaşık 1.6. milyon, Filistin kaynaklarında ise 5.2. milyon olduğu aktarılmaktadır (Doğan, 2021, s. 83).

İsrail devletinin kurulması ile birlikte bölgede hâkimiyetlerini kaybeden Filistinliler, zamanla azınlık konumundan kurtulmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler öncelikle kendisini doğru ve ortak bir kimlikle tanımlama, sonra da bu kimlikle haklarını arama ve savunma mücadelesidir. Filistinliler bu girişimleri ile hayatın her alanında bir direniş başlattılar (Jamal, 2014, s. 7).

Filistin halkı “azların çoklara galip gelmesi” kaidesi bağlamında tam bir teslimiyetle savaşmayı hayatlarının merkezine koymuşlardır. Kimi eşini, kimi evladını, kimisi de her şeyini kaybetmesine rağmen, tam bir teslimiyet söz konusudur. Dişli Erdöl’ün (2025) gerçekleştirdiği bir araştırma da katılımcılardan birisinin eşini savaşta kaybetmesine rağmen, bu kaybın kendisi için ilahi bir plan olduğunu “*Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın*” (Duha, 93/5) ayeti ile dayandığını aktarmaktadır (Dişli Erdöl, 2025, s. 57).

Yapılan araştırmalar, Filistinli bireylerin sabır, cesaret ve dini inanç gibi değer temelli tutumlarla ruhsal dayanıklılık geliştirdiklerini göstermektedir. Ayrıca yaşadıkları savaş ortamları Filistinli bireylerin dua, tevekkül ve dini ritüeller aracılığıyla psikolojik denge kurdukları ifade edilmiştir. Son dönemlerde Filistin halkını konu edinen araştırmalarda elde edilen bilgilere göre %98’i yaşadıkları zorlular karşısında Allah’ın yardımını yanında hissettiklerini, %85’i geçmişteki başarılarını hatırlayarak moral bulduklarını ve %75’i de yaşamda güçlü bir amaç duygusuna sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Dişli Erdöl, 2025, s. 27).

Bu hususta İbn Âşûr şu ifadeyi söylemektedir. “Filistin, ‘kem minfietinkalîletin’ ayetinin en çok tecelli ettiği yerdir. Çünkü üç semavî dinin imtihanıdır. Nehir burada hep akar. Korku, açlık, sayı. İçmeyen alır.” (İbn Âşûr, 1984, s. 2/195)

Dün Tâlût’un ordusundaki Davut (as) neyle savaşıyordu? Sapanı ile ve taşlarıyla. Karşısındaki Câlût’un boyu 3 metre, zırhı 50 kilo, kılıcı 2 metre. Mantık der ki; bu çocuk delirmiş. Ama sünnetullah der ki; “kem minfietin kalîletin galebet fieten kesîraten biiznillâh.” Davud (as)’ın sapanındaki taş ihlasla atıldı. Câlût’un alnına geldi, beyin ölümü oldu. Zırh fayda etmedi. Bugün de Dâvûdlar var. Câlût’lar var. Sapanlar değişti. Kalem oldu, dua oldu, sabır oldu, boykot oldu, teknoloji oldu, helal üretim oldu. Taşlar değişti. Fikir oldu, proje oldu, medya oldu, ahlak oldu. Ama Câlût’lar hep aynı. Kibir, sayı, teknoloji. Nehir de aynı. Tâlût’un nehri suydu. Bugün ise korku nehri, konfor nehri, ‘bize bir şey olmaz nehri. Kim kana kana içerse “Lâ tâkatelenâ” der, kenarda kalır. Kim avuçlarsa, sabrederse Dâvûd olur. Aynı sapanı riya ile atsan kendi ayağına değer. Gösteriş için atasan hedef şaşar. “Biiznillâh” izni, niyete verilir. Niyet Allah için ise 100 gramlık taş, 50 kiloluk zırhı deler. Yermük’te sapan, Hz. Halid (ra)’ın taktığıydı. Kâdisiye’de okçuların gözüydü. Çanakkale’de Nusret’in 26 mayınıydı. Kût’ta 147 günlük sabırdı. Kudüs’te Hz. Ömer (ra)’ın adaletiydi. Sabır üç günlük değil. Kût’ta 147 gün açlık. Gazze’de 17 yıl abluka. Sabır,

zulmetmeden beklemek, gevşemeden direnmek. Allah sabrın yanındadır, sayı hesabı yapanın değildir (Ali Küçük, t.y., s. 2/475-481).

Ali Küçük ümmete şöyle seslenmekte ve uyarmaktadır.

Ey kardeşim!

Elinde sapan yoksa kalemin var. Kalemin yoksa dilin var. Dilin yoksa kalbin var. Gözyaşın var.

Kalbin de mi yok? O zaman sen Câlût'un ordusundasın, haberin yok.

Nehir kenarındayız. İçenler çok, avuçlayan az, içmeyen bir avuç. O bir avuç, dünyayı değiştirir. Çünkü Allah (cc) onlarla beraber. Sayıya bakma, sapanına bak. Küçükse büyütme, ihlasla at. Gerisini 'biiznillâh' halleder. Câlût'lar ölür, sapanlar kalır. Tarih, zırh koleksiyonu değil, sapan müzesidir. Müzede Dâvûd'un taşı var, Câlût'un zırhı yok. Çünkü Allah (cc), zırhları değil, taşları yazar (Ali Küçük, t.y., s. 2/481).

Sünnetullah yasası ilelebed tecelli etmeye devam edecektir. Değişen surette görünenlerdir. Dün Tâlût'un ordusundaki askerlerin karşısına çıkan zahirde görünen ve akan bir nehirdi. Ama günümüzde akan ve görünen nehir olmasa da nehir hükmünde engeller ve sınanmalar devam etmektedir. Bugün Filistin'de nehir, ablukadır. Kudüs, Allah'ın "etrafını mübarek kıldığımız mukaddes mescid" diye beyan ettiği Arz-ı Mukaddestir. Bu mukaddes mescit ve belde mukaddes sabır, çelik irade ister. Zafer elbet gelecektir. Zaferi saatle, "vallahümea's-sâbirîn" i zamanla sınırlayamayız.

3.3. Günümüz İslam Dünyasında "Sayısal Çokluk" ve Niteliksel Zayıflık"

İslam dini, tevhit ilkesi etrafında insanları Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak dünya hayatında mutluluğa ve huzura, ahiret hayatında ebedi kurtuluşa ulaştırma gayesi taşımaktadır. İ'lâ-yıkelimetullah için yaşaması gereken müminlerin, sabır ve sebat göstermeleri gerekirken bazı dönemlerde, bundan uzaklaştıkları görülmektedir. Bu uzaklaşmanın temelinde dava aidiyetinin tekâmül etmemesi, iman bilincinin tam yerleşmemesi, bencillik, samimiyetsizlik gibi etkenlerin en başta geldiğini söylemek mümkündür.

Günümüz İslam dünyası maalesef birlik içerisinde olmadıkları gibi paramparça bir görünüm sergilemektedir. Bu bölünmüşlük, dağılmışlık Müslümanların güç kaybetmesine sebep oluşturmaktadır. Öyle ki dünyanın bir yerinde zulme maruz kalan Müslüman bir

topluluk için hiçbir şey yapmayan İslam âlemi, ya yaratılış, dünyaya gönderiliş gayesini unutmuş ya da üzerine düşen görevleri yerine getirmekte zorlanmaktadır. Günümüz Müslümanlarının bu halde olması, özellikle Batı dünyasının i'lây-ı kelimetullahı engellemek için yaptıkları girişimlerin neticesindedir. Yapılan bu girişimler ya içinde bulunulan gafletin neticesi olarak fark edilememiş oluyor ya da fark edildiğinde ve anlaşıldığında iş işten geçmiş oluyor. Eğer tam bir inanç ve bağlılık ile Allah'ın (cc) rızasını kazanmak ve i'lây-ı kelimetullah için uyanık olunup, zamanında karşı mücadeleye girilip elden gelen yapıldığı takdirde Allah'ın yardımı geri kalmaz, O'nun yardımıyla zafer kaçınılmaz olacaktır. Tâlût ve Câlût Savaşı, Bedir Savaşı, Uhut Savaşı ve Hendek Savaşları bu durumun en bariz örnekleridir.

Günümüz Müslümanlarının birlik olamamasının en önemli etkeni, itaat problemidir. Kur'an'da *"Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ve birbirinizle didişmeyin..."* (el-Enfâl 8/46) ayeti Müslümanların bu günkü halini özetlemektedir. Buradaki itaat Allah'ın kanunları karşısında boyun eğmek, O'nun kâinat için koyduğu hayat kurallarının dışına çıkmamaktır (Al-i İmrân 3/83). Şöyle bir etrafımıza baktığımızda Müslümanların büyük bir kısmının Allah'ın kanunlarına gereğince itaat etmediği aşikârdır. Hayatın her alanında İslam'ın uygun görmediği ya da İslam'a karşı olanların dayattığı bir yaşam tarzı benimsenmektedir.

Ayetin ikinci kısmında "birbirinizle didişmeyin..." ibaresi yer almaktadır. Bu ifade tamda günümüzdeki Müslümanların halini ifade etmektedir. Öyle ki Hz. Peygamber'den sonra hilafet makamının vermiş olduğu birleştirici özelliğini uzun zamandır kaybeden Müslümanlar, modern dünya düzenine adapte olmuştur. Günümüz Müslümanları *"Dinde zorlama yoktur"* (el-Bakara 2/256) ayetini yanlış anlamışlardır. Onlar bu uyarıyı sadece kâfirleri kendi hallerine bırakmak sandılar. Onlar da Müslümanların bu durumunu fırsata çevirerek, İ'lây-ı kelimetullah'ı bize unutturdular. Yanı başında katledilen Müslüman kardeşi için kınamaktan başka bir şey elinden gelmeyen bir İslam topluluğu haline geldik. Aslında güçlü olan Müslüman devletlerin, zulmün kaldırılması ve adaletin sağlanması için çaba sarf etmek yerine birbirine hâkimiyet kurma girişimleri çekişmelere neden olmuştur. Ayrıca bazı Müslümanların itikadî ve fikhî bozuklukları da İslam'da ikiliklerin çıkmasında etkili olmuştur.

Günümüz Müslümanlarının içinde bulunduğu bu hal karşısında şeytan ve şeytanlaşmış topluluklar, sahip olduklarımızı elimizden almaktadır. Bunun en bariz

örnekleri İsrail'in Filistin halkına, Amerika'nın, Irak, Libya ve Suriye'de yaptıkları zulme karşı diğer Müslümanların birleşmemesidir. Nitekim dünya nimetlerinin derdine düşen insanlık, ekonomik ve askeri yönden korktukları için zulme ses çıkarmamaktadır. Oysa Allah rızkın kefilidir (Hûd, 11/6).

Batı dünyası gerek düşünce gerek yaşam tarzı olarak İslam âleminin içerisine yerleşmiş ve bir örümcek ağı gibi her tarafı sarmıştır. Birçok İslam beldesinde yaşanan şiddet ve çatışmanın altında batı dünyası olmasına rağmen Filistin, Afganistan, Irak, Libya ve diğer bölgelerde İslam'ı terörle birlikte zikrederek kendilerini gizlemişlerdir (Okumuş, t.y., ss. 63-94).

Müslümanlar dünyada kronik hal almış liderlik sorununun yanında, yerleşik hale gelmiş "bana ne" algısı birlik ve beraberliğin önünde engeldir. Oysaki Kur'an, bireyin sadece kendi değer ve normları için değil, başkalarının söz konusu değerleri de tehlikeye düştüğü durumlarda, kendi değerleri tehlikeyeymiş gibi duyarlı olması gerektiğini insanlara telkin etmektedir (en-Nisa 4/75).

Netice itibari ile günümüz Müslümanları, modern dünyanın getirdiği gevşeme ve umursamazlık neticesinde çevresinde olup bitenleri görmezden gelmektedir. Ancak inançlı insanların verdiği mücadele bizlere vazifemiz olan İ'lâ-yı kelimetullahı hatırlatarak, sadece savaşta değil, hayatın her alanında mücadele etmemiz gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ

Hız. Âdem'in (as.) yeryüzüne gönderilmesi ile başlayan insanların yeryüzüne halife olması, kıyamete kadar devam edecektir. Bu halifeliğin temelinde hak ve batılın mücadelesi yatmaktadır. Nitekim Hz. Âdem'den Hz. Peygamberimiz (sav)e ve günümüze kadar gelen kadim bir mücadele vuku bulmuştur.

Her çağda Allah insanları doğru yola götürecek uyarıcılar göndermiş, kendilerine gelen uyarıcıları dikkate alanlar ve onların karşısında duranların mücadelesini vurgulayan bazı olaylar gerçekleşmiştir. Bu olaylardan birisi Tâlût ve Câlût Savaşıdır. Nitekim bu savaş “azların çoklara galip gelmesi” olarak Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir.

Tâlût ve Câlût hadisesi azların çoklara galip gelmesi hususunda Kuran-ı Kerim'de anlatılan en önemli ve en dikkat çeken kıssadır. Bu kıssanın ve Kuran-ı Kerim'de anlatılan diğer kıssaların en belirgin özelliği geçmişte yaşanmış olmakla kalmadığı, hem yaşadıkları dönem, hem Hz. Peygamber döneminde, hem günümüzde yaşanan ve kıyamete kadar yaşanacak benzer durumlara, olaylara ışık tutmaları, yol göstermeleridir. Kuran kıssalarının en dikkat çeken ve en temel özellikleri, geçmişte yaşanan olayları anlatırken, her devirde yaşanan olaylardaki müminlere yol göstermesi, rehberlik etmesidir. Anlatılan kıssalar ile inananların kalplerindeki iman perçinlenirken, cesaretleri artarken, iman edenlerin karşılarında duranların hatalı hallerine, kalplerindeki korku, dağınık ve zayıflığa dikkat çekmektedir. Müminlere karşısındaki kalabalığın suyun üstündeki köpük gibi zayıf olduğu, kalplerinin de dağınık ve endişe içinde olduğu vurgulanmaktadır. Allah; siz onların kalabalık olmalarını, güçlü ve donanımlı olduklarını görüyorsunuz. Allah ise onların kalplerindeki dağınıklığı, kalplerinden gözlerine yansıyan korkuyu görüyor ve biliyor size de bildiriyor buyuruyor.

Bu kıssa ve diğer kıssalar ile Allah (cc) iman edenlerin kalplerindeki imanı kuvvetlendirip perçinlerken, müminlerin karşılarında olanların hatalı hallerine dikkat çekmekte ve düşünüp doğru yola gelmelerini istemektedir. Bu kıssa ile öncelikle ve hususiyle savaş ortamlarında müminlerde meydana gelebilecek korku, itaatte zafiyet, cesaretle kırılma, mücadelede gevşeklik ve isteksizlik vb. durumlara karşı dikkat etmenin önemi vurgulanmaktadır. Konumuz olan kıssadaki İsrailoğulları'nın Allah'ın (cc) emirlerine itaatte gevşeklik etmeleri ve ayak diretmeleri, kendilerinin istemelerine rağmen başlarına tayin edilen komutana itaat ve teslimiyete yanaşmamaları, önlerine çıkan nehirden

içmemeleri veya bir avuç içmelerine izin verilmesi, en nihayetinde kendilerine farz kılınan cihattan geri durmaları olaylarının anlatılmasında geçmişte yaşayan bu kavmin hali, durumu ortaya konulurken, bu ayetlerin nazil olduğu Hz. Peygamber dönemindeki Müslümanları ve kıyamete kadar gelecek olan Müslümanları uyarmaktadır. Hz. Peygamber dönemindeki ve sonrasındaki gelecek olan Müslümanların iman, itaat, sabır, sebat ve gayrette bu ve benzeri yanılgılara düşmemeleri halinde, Allah'ın yardımının onlarla olacağı ve üstün gelecek olan tarafın kendilerinin olacağı anlatılmak istenmektedir.

Bu kıssada en dikkat çeken noktalardan biri, kendilerine yönetici olarak seçilen Tâlût'un diğerlerinden ayrılmasının nedenlerinin ilki kendisine Allah tarafından "*ilim*" verilmiş olmasıdır. Kuran bu vasfı öncelerken, Tevrat başka özellikleri öne çıkarmaktadır. Allah tarafından seçilme ve görevlendirilmede konum, nesep, zenginliğin bir ayrıcalık ve üstünlük olarak görülmediği, göreve getirilen veya getirilecek olanda liyakat olarak ilahî ve uhrevî ölçülerin geçerliliği ve önceliği ortaya konulmaktadır. Bu kıssada zikredilen Tâlût'un seçilme ölçü, özellik ve öncelikleri ile Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliğine itiraz edip karşı çıkan, kabul etmeye yanaşmayan Medineli Yahudiler başta olmak üzere, münafık ve müşriklere bir uyarı taşıdığı görülmektedir.

Kuran-ı Kerim'de geçen diğer kıssalarda olduğu gibi konumuz olan kıssada da konu edilen kişiler belirtilirken, olayların yaşandığı mekânlar ayrıntılı olarak zikredilmemektedir. Mekân ve zamandan önce verilmek istenen mesaj öncelenmiştir. Bu da kuran kıssalarının en dikkat çeken özelliklerinden bir diğeridir. Bununla verilmek istenen mesaj kişiler değişse bile benzer olayların her zaman ve mekânda yaşanmaya devam edebileceği gerçeğidir. Muhataplarından istenen ve beklenen geçmişte yaşanmış olan ve anlatılan olaylardan gerekli derslerin çıkarılmasıdır. Çıkarılacak dersler ile imanî anlayış ve imanîduruşu tesis etmektir.

Azların çoklara galip gelmesi beşeri yönden bakıldığında imkânsız gibi görünse de Allah dilerse mümkündür. Bunun için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Azların çoklara galip gelmesi olgusunun temelinde ordunun Allahyolunda savaşıması, ordudaki askerlerin kalplerinde hakiki imana dayalı kardeşliğin ve adanmışlığın olması, savaş öncesi ve savaş esnasında Allah'a sığınma ve güvenilmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkarak eğer Allah dilerse bir kişi bile kalsa ilahi yardım ile zaferi kendisine verecektir. Bunun için ne yardım gerekiyorsa Allah onu o topluluğa gönderecektir. Nitekim Hz. Davut'un Câlût gibi güçlü bir kimseyi öldürmesi, Bedir, Uhud ve Hendek gazvelerinde meleklerin

gönderilmesi ve müminlerin kalplerine cesaret verilmesi, rüzgâr, yağmur gibi ilahi yardımlar gönderilmiştir. Bu nedenle “Azların çoklara galip gelmesi” Allah’ın kendisine inanan ve güvenen topluluklara ihtiyaç duydukları şeyleri vermesi ile zafere ulaşmasını ifade etmektedir. İman varsa, sabır varsa olmazları olduran Allah’ın vaadi elbet bir gün tecelli edecektir. Bu tecellinin neticesinde elbette Hakk’ın mücadelesini ve müdafaasını sabrederek sürdürenler de muhakkak bir gün muzaffer olacaktır.

Son olarak Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği ilahi kanunların tarih boyunca fiili hayatta her daim karşılık bulması, ayetlerin ne denli derin ve dinamik birer hakikat barındırdığını göstermektedir. Akademik camiada yer alan tek bir ayet üzerine müstakil bir tez yapılamayacağı yönündeki yaygın algıyı yıkacak bir çalışma burada kaleme alınmıştır. Bu araştırma doğru bir yöntem ve geniş bir ufukla ele alındığında tek bir ayet-i kerimenin bile bir tez hacmini fazlasıyla doldurabileceğini ispat etmiştir. Dolayısıyla benzeri ilahi kuralları barındıran muayyen ayetlerin, tarihteki yansımalarıyla birlikte yüksek lisans düzeyinde derinlikli bir şekilde çalışılması kuvvetle tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, M. (1992). *Hız. Peygamber'in Savaş Stratejisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Alhalili, C. (1979). *Al-Mülehhâs Likitâb al-İ'rab Ve Al-yehvd Fî Al-Târyh*. Bağdat: Dâr Al-Raşid.
- Alûsî, Ş. S. M. (1415). *Ruhu'l-Meanî*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Apak, A. (2016). *Ana Hatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Apak, A. ve Demircan, A. (2021). *Hız. Peygamber Döneminde Müşriklerle İlişkiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1989). *Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*. İstanbul: işbankası Yayınları.
- Ataşağın, G. (1996). *İlâhî Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da) Dînî Semboller*. (Yayımlanmamış basılmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aybars, E. (1986). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aytepe, O. (2000, Kasım). Çanakkale Savaşı Bibliyografyası. *Ankara Üniversitesi Tük İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (25-26), 1-72.
- Bedir, L. (2020). Sınanma, İnsanın Fâniliği ve Âhiret. *Afet İlmi-hali* içinde . Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.
- Behiy, M. (1988). *İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar*. (A. Turgut, Çev.). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Belâzürî, E.-A. A. b. Y. b. C. (1996). *Ensâbü'l-eşraf*. beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Belen, F. (2009). *Çanakkale Savaşı'ndan Alınan Dersler*. İstanbul: Yeditepe.
- Bıyıklı, M. (2016). *Esad Paşa'nın Çanakkale Cephesi Yazışmaları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, Y. (2018). İsrâiliyyât Türü Haberlerin Bilgi Açısından Değeri (Tâlût ve Câlût Kıssası Örneği). *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1).
- Bikâî, E.-H. B. İ. b. Ö. b. H. er-Rubât el-Hırbevî. (t.y.). *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. Beyrut.
- Bilmen, Ö. N. (Trs.). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınları.
- Bulut, H. (2024). Münâsebâtü'l-Kur'an İlmi Çerçevesinde Tâlût—Câlût Kıssası İle İlgili Âyetlerin Tahlili. *Dicle İlahiyat Dergisi*, 27(2).
- Bursevî, İ. H. (2010). *Ruhu'l Beyân -Kur'an Meâli ve Tefsiri-*. (H. K. Yılmaz, Ö. Çelik, Derin Süleyman, Toprak Mehmet ve M. Sülün, Çev.). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları.
- Cürcani, A. b. M. (1982). *El-Tarifat*. beyrut: Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye.
- Çelik, İ. (2004). Mele'. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çöl, E. (2009). *Çanakkale-Sina Savaşları, Bir Erin Anıları*. İstanbul: Nöbetçi Yayınevi.
- Çulcu, Murat. (2004). *"İkdâm Gazetesinde Çanakkale Cephesi 3 Kasım 1914-3 Şubat 1916 Haber-Yorum-Bildiri-Röportaj-Gözlem ve Anılar"*. İstanbul: Denizler Kitapevi.
- Dişli Erdöl, N. (2025). *Filistinli Kadın Mültecilerin Manevi Metanetleri Üzerine Fenolojik Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Doğan, B. (2021). Filistinli Azınlığın İsrail Devleti'nde Kolektif Kimlik ve Siyasi Eşitlik Mücadelesi. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, (10), 81-110.
- Duman, Z. (2006). *Beyanu'l-Hak*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Duman, Z. (2016). *Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Ebu Zehra, M. (2025). *Son Peygamber Hz. Muhammed*. (M. Keskin, Çev.). İstanbul: İltisam Yayınları.
- Ebu's-Suud, M. b. M. el-İmâdî. (1414). *İrşadu'l-aklı's-selim ilâ mezâya'l-Kur'ani'l-Kerim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî.
- el-Cevherî, İ. b. H. (2021). *Es-Sıhah Tâcu'l-Luga ve Sıhahu'l Arabiyye*. Kahire: Yay. Y.
- el-Ferâhîdî, H. b. A., Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm. (2004). *Kitâbü'l-'Ayn*. (Thk: Davud Sallum Süleyman el-Anbekî, Ed.). Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- el-İsfahânî, R. (1412). *El-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*. Dimeşk: Dâru'l-kalem.
- el-Maturîdî, E. M. M. b. M. b. M. (2019). *Te'vîlâtü'l-Kur'an Tercümesi*. (B. Topaloğlu, Çev.). İstanbul: Ensar Yayınları.
- el-Vâkidî, M. (2016). *Futuhu's-Şam*. (H. Gülşen, Çev.). Konya: Nüve Kültür Merkezi.
- er-Razi, E. A. (Ebû'l-F. F. M. b. Ö. b. H. F. (1411). *Mefâtihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l Kütübil İlmiyye.
- er-Râzi, F. (2014). *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Eruzumlu İbrahim Hakkı. (1997). *Marifetnama*. (M. F. Meyan, Çev.). İstanbul: Bedir Yayınları.
- Eşref, R. (Ankara). *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- et-Taberî, E. C. M. b. C. (1980). *Tarîhu't- Taberî*. Mısır: Dâru'l Meârif.
- et-Taberî. (1996). *Taberî Tefsîri*. (K. Aytekin ve H. Karakaya, Çev.). İstanbul: Hisar Yayınevi.
- et-Tehânevî, M. b. A. el-Farukî eş-Hanefî. (t.y.). *Keşşâfu ıstılahâtü'l-fünûn ve'l-'ulum* (Beyrut). Mektebetü Lübnan: 1996.
- ez-Zemahşerî, E.-K. C. M. b. Ö. b. M. el-Hârizmî. (2016). *El-Keşşâf*. (M. Çoşkun ve Vd., Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ez-Zemahşeri, E.-K. M. b. Ö. b. M. el-Harizmi. (1998). *El-Keşşaf*. Riyad: Mektebetü Ubeykân.
- Fazlullah, M. H. (1998). *Min Vahyi'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Melak.
- Fazlurrahman, M. (1988). *Sîret Ansiklopedisi*. (H. Bayrak ve v.d., Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Gazzalî, M. (2018). *Fıkhu's-Sîre*. (R. Tosun, Çev.). İstanbul: Risale Yayınları.
- Görgülü, İ. (2014). *1912–1922 Balkan–Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güner, A. (2004). Melik. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2002). *The Jewish Concept of Chosenness: In Tradition and Transformation*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Lancaster University, İngiltere.
- Hamed. (2015). *İsrail'in İşgalinde Kullandığı Şiddet İçeren Uygulamalarını Filistinli Gençler Üzerindeki Etkileri: Ramallah Şehrinde Lise Çğrencileri üzerinde Yapılan Bir Alan Çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hamidullah, M. (1998). Hendek Gazvesi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hamidullah, M. (2003). *İslâm Peygamberi*. (S. Tuğ, Çev.). Ankara: İmaj Yayınevi.

- Hamîdullah, M. ve Avcı, C. (2012). Uhud Gazvesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2001). İsrail (Beni İsrail). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2019). *Kur'an'da Yahudiler*. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). *Et-Tahrir ve 'Tenvîr min Tefsîri 'l-Kitâbi 'l-Münîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr.
- İbn Hişam, M. A. (1981). *Siretü'n-Nebi*. (Thk.: Muhammed b. Muhyiddin Abdulhamid, Ed.). Y.y.: Daru'l-Fikr.
- İbn Kesir, E.-F. İ. İ. b. Ş. Ö. (1999). *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Riyad: Daru't-Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi.
- İbn Manzûr, C. M. b. M. (1968). *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Dâr Sâdır.
- İbn Sa'd, E. A. b. S. b. M. ez-Hünrî. (1985). *Et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (C. 1). Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Teymiyye, Ş. (1986). *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmî's-Şiati'l-Kaderiyye* (Thk. Muhammed Reşad Sâlim.). Riyâd: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslamiyye.
- İbn Teymiyye, Ş. (2025). *Mecmuul Fetava*. Beyrut: Daru'l İman.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. B. A. (t.y.). *Zâdü'l-Mesîr Fî 'ilmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Ârabî.
- İbnü'l-Esîr, İ. (1399). *İslam Tarihi (el-Kamil fî't-Tarih Tercümesi) İbnü'l Esir* (C. 2). Bayrut: Dâru Sâdır.
- Kurtubi, E. A. M. b. A. (1997). *El-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*. (M. B. Eryarsoy, Çev.). İstanbul: Buruc Yayınları.
- Jamal, A. (2014). *Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity*. London-New York: Routledge.
- Kaçan, L. (2004). *Kitâb-ı Mukaddes ve İslâm Geleneğinde Ahid Sandığı*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Kâdi Beydavî. (2000). *Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. Dimeşk: Daru'l-Reşîd.
- Kâdi Beydâvî. (2011). *Muhtasar Beydâvî Tefsiri (Envâru't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl)*. (adi Eren, Çev.) (2. bs., C. 1-1-4). İstanbul: Selsebil Yayınları.
- Kadioğlu, B. (2023). Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler'de Meşveret Kavramı (Hürriyet ve Meşveret Gazeteleri Bağlamında). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (22).
- Kapukaya, M. (2011). *Kur'an'dan Öğütler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2023a). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, S. (2017). *Kur'an'a Göre Kulluk-İmtihan İlişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kaya, Ş. F. (1999). *İstanbul Yahudilerinin Kimlik Tanımları Üzerine Bir Alan Araştırması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kutsal Kitap*. (2002). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Kutub, S. (1979). *Fizilal-il Kur'an—Kur'an'ın Gölgesinde*. (M. E. Saraç, İ. H. Şengüler ve B. Karlığa, Çev.). İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Küçük, Abdurrahman. (1993). Câlût. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Küçük, Ali. (t.y.). *Besairu'l Kur'an*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Mahmudov, E. (2018). *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. Ankara: İSAM Yayınları.
- Mübarek, F. S. (2009). *Peygamber efendimizin Hayatı ve Daveti*. (H. İ. Kutlay, Çev.). istanbul: Risale Yayınları.
- Niyazi, M. (1998). *Çanakkale Mahşeri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Obuz, Ö. (2021). Maneviyat maddeye karşı: Birinci İnönü Zaferi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(Özel Sayı).
- Okumuş, E. (t.y.). Müslüman Toplumda Görülen Şiddet İçerikli Davranışlar. *Diyanet İlmi Dergi*, 50(3).
- Özdemir, H. (2010). *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*. Ankara.
- Reşid Rıza. (Trs.). *Tefsîrû'l-Menâr (Tefsiru'l-Kur'ân'il Hakîm)*. Beyrut: Dâru'l-Mârif.
- Reşid Rıza, M. A. (2014). *Tefsiru'l Menâr*. (M. Erdoğan, R. Yaran, İ. Tüfekçi, Boleli, N. Beki, A. R. Temel ve H. Önal, Çev.). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Said, E. (1992). *The Question of Palestine*. New York: Vintage Books Edition.
- Salih, M. M. (2002). *Filistîn: Silsilet Dirâsât Menheciyye Fî Alkađiyye Alfalasfîniyye*. KuL Lumpur: Fajr Ulung Yayınlar.
- Sallâbi, A. M. (2012). *Siyer-i Nebi*. (M. Kasadar, Çev.). İstanbul: Ravza Yayınları.
- Sarıçam, İ. (2014). *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları.
- Sırma, S. (1984). *Yahudi Meselesi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Sofuoğlu, E. (2007). *Kosova'nın Çanakkale Kahramanları*. İstanbul: Yarımada Yayınları.
- Soycan, M. (2022). Hz. Peygamber'in Savaşlarının Ahlaki Boyutu. *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 475-510.
- Süer ve Atamaca, Ö. A. (2006). *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Taha Eddürre, M. A. (2009). *Tefsirül Kur'ânîl Kerîm İ'rabühü ve Beyanühü*. Beyrut: Daru İbni Kesir.
- Tansel, S. (1987). İngilizlerin Gözüyle Çanakkale Muharebeleri. *Askeri Tarih Bülteni*, 12(23).
- Tantâvî, M. S. (1987). *Benu İsrâil fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*. Mısır: Yay. y.
- Topaloğlu, B. (2004). Melikk. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Ankara: 29.
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Görüp İştiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vâkidî, E. A. M. b. Ö. el. (1989). *Kitâbu'l-Meğazî*. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye.
- Vatandaş, C. (2010). *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı ve İslâm Daveti*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1992). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Zehrateyn Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (2003). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Bileşik Yayıncılık.
- Yenibaş, H. (2011). *Peygamberler Tarihi*. istanbul: Işık yayınları.
- Yıldız, A. (2014). *Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kûb ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yiğit, İ. (2020). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.